

บรรณคดีศิลป

เรื่องสมเด็จพระบรมศพ

คือ

จดหมายเหตุนานพระเมรุ ครึ่งกรุงเก่า
กับพระราชวิจารณ์ของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง

พิมพ์แรกในงานศพ

อำมาตย์เอก พระบาทราชวดีภิบาล (แถม ไร่นาวิภาค)

จากวังกรุงเก่า

พิมพ์โรงอุทิศ พ.ศ. ๒๔๕๔

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

สมุดหอสมุดหลวง

เรื่องสมเด็จพระบรมศพ

คือ

จดหมายเหตุนานพระเมรุ ครึ่งกรุงเก่า
กับพระราชวิจารณ์ของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง

พิมพ์แรกในงานศพ

อำนวยการพิมพ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (เจ้า กรมหลวง)

นางสาวกรุงเก่า

พิมพ์ครั้งที่สอง พ.ศ. ๒๔๔๔

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

NATIONAL LIBRARY OF THAILAND

31111004049688

คำนำ

ด้วยพระบรมสารประสิทธิ เลขาการกระทรวงนครบาล
หลวงสุนทรนารายณ์ นายอำเภอชั้นนังสะตา มณฑลปัตตานี
แลขุนนางรักย์ กรมการอำเภอจังหวัดสมุทรปราการ พร้อมกันมา
แจ้งความต่อกรรมการหอพระสมุทวชิรญาณว่า จะทำการปลงศพ
อำมาตย์เอก พระยาทวารวดีภิบาล (แจ่ม โรจนวิภาต) งามวง
กรุงเก่าผู้บิดา มีความศรัทธาจะริบสร้างหนังสือในหอพระสมุทสำหรับ
พระนครเป็นของแจกในงานศพสักเรื่อง ๑ ขอให้กรรมการช่วยเลือก
เรื่องหนังสือให้ ข้าพเจ้าเป็นผู้เลือกหนังสือ มีความยินดีที่ได้
โอกาสทำการเป็นคุณูปการกิจแม้เล็กน้อยให้แก่พระยาทวารวดีภิบาล
ด้วยได้เป็นผู้ค้นเคยขอพบ แลนับในผู้ที่มิดอกแก่ข้าพเจ้ามาแต่
ก่อน ข้าพเจ้ายังรู้สึกอีกส่วน ๑ ว่า หนังสือซึ่งจะพิมพ์แจกใน
งานศพพระยาทวารวดีภิบาลนั้น จำต้องเป็นเรื่องหนึ่งในกรุงเก่า
จึงจะสมควร ด้วยเป็นผู้มีประวัติเกี่ยวข้องกับกรุงเก่าหลายสถาน
อันจะเห็นได้ในประวัติของพระยาทวารวดีภิบาล ซึ่งสมควรจะ
แสดงไว้ในคำนำนี้ก่อน

ประวัติพระยาทวารวดีภิบาล

พระยาทวารวดีภิบาล (แจ่ม โรจนวิภาต) เป็นชาว
กรุงเก่า เกิดเมื่อวันอังคาร เดือน ๗ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีเถาะเบญจศก
จุลศักราช ๑๒๐๕ พ.ศ. ๒๓๘๖ เป็นบุตรหลวงบุรินทร์รักษา (เรือง)
กรมการกรุงเก่า มารดาชื่อเหม บ้านเดิมอยู่ตำบลหน้าวัดโพธิ์สลั้ว

อำเภอรอบกรุง เข้ารับราชการในกรุงเก่าตั้งแต่อายุได้ ๑๘ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้รับหมายผู้รักษากรุงเก่าตั้งเป็นขุนรองปลัดกรมการ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้รับพระทอนตราพระราชลี้ห์ตั้งเป็นหลวงมหาดไทย กรมการกรุงเก่า แล้วได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็น หลวงสุนทรภักดี ผู้ช่วยราชการกรุงเก่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ใน ตอนนั้นย้ายบ้านเรือนขึ้นไปตั้งอยู่ที่ปากคลองท่อนในคลองเมือง ทรงที่ มมโบราณราชินิกุล ได้เลื่อนเป็นพระพิทักษ์เทพธานีปลัดกรุงเก่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ ต่อมาเมื่อพระยาอ่างทอง (ทองอ่อน ฉะบอมเพชร) ถึงอนิจกรรม ได้ไปเป็นผู้รักษาจังหวัดอ่างทองอยู่ ๓

เมื่อ ร.ศ. ๑๒๕ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๓๘ ไปรื้อให้จัดตั้งมณฑล นครศรีธรรมราช แล้วไปรื้อให้เจ้าพระยาบวรราช (บน สุขุม) เป็น พระยาสุขุมนัยวินิตที่สมุหเทศาภิบาลคนแรกของมณฑลนั้น แล้วเวลานั้นราชการในหัวเมืองฝ่ายตะวันออกแลตุลาการยังขึ้นอยู่ในกระทรวง มหาดไทยแต่กระทรวงเดียว ต้องเลือกหาข้าราชการไปบรรจุเข้า ตำแหน่งที่จัดตั้งขึ้นใหม่ ครั้นนั้นต้องการตัวผู้ซึ่งจะเป็นข้าหลวง ยุติธรรมมณฑลนครศรีธรรมราช ซึ่งมีหน้าที่ตรงอย่างอธิบดีผู้พิพากษา ศาลมณฑลอย่างทุกวันนี้ เห็นอยู่ว่าพระพิทักษ์เทพธานี (แจ่ม) เหมาะแก่ตำแหน่ง ด้วยชำนาญในอรรถคดี แต่ชดอยู่ด้วยเป็นผู้เคย รับราชการอยู่แต่ทางข้างเหนือไม่เคยออกทะเล จะต้องย้ายถิ่นฐานไป ไกล แลไปอยู่หัวเมืองทางทะเล ซึ่งในสมัยนั้นมักเป็นทรงเกียจ ของคนฝ่ายเหนือ ลองถามตัวผู้กับบอกว่าแล้วแต่จะเป็นประโยชน์แก่

ราชการใต้ทางไหน ส่วนตัวไม่มีความรังเกียจที่ระสนองพระเดช
พระคุณ ที่พระพิทักษ์ ฯ รับไปมณฑลนครศรีธรรมราชคราวนั้น
ข้าพเจ้ายังจำได้ว่า เป็นที่ปลาบใจกันในพวกกรมการกรงเก่า ด้วย
เห็นว่าพระพิทักษ์ ฯ มีถิ่นฐานบ้านช่องแลไรรู้ว่าเป็นข้าแผ่นดินมั่นคงอยู่
ในกรงเก่า แม้จะไม่รับราชการก็มีพอกิน แลเวลานั้นก็ได้เป็นผู้
รับราชการเมือง ตำแหน่งที่จะย้ายไปไม่สูงกว่าที่เข่นอยู่แล้ว คาก
กันโดยมากกว่าพระพิทักษ์ ฯ จะไม่ยอมไป ครั้นเห็นยอมไปโดยเต็มใจ
จึงพากันปลาบใจ พระพิทักษ์ ฯ มอขการบ้านเรือนทางกรงเก่าให้บุตร
อยู่รักษาแล้ว ยกแต่ครอบครัวซึ่งประจำตัวออกไปรับราชการอยู่ที่
เมืองสงขลาตั้งแต่นั้นมา ด้วยเหตุที่เห็นน้ำใจเกิดเกี่ยวแลตั้งใจรับ
ราชการให้ทันกับสมัยในการทุก ๆ อย่าง ทั้งในหน้าที่แลที่ขอแรง
ให้ทำเป็นครั้งเป็นคราว ตั้งแต่เมื่อออกไปมณฑลนครศรีธรรมราช
ผู้ที่รู้จักกันเคยมีเจ้าพระยาบรมราชเป็นต้น จึงเคารพนับถือพระยา
ทวารวดีภิบาลมาจนตลอดอายุ แลด้วยความชอบที่ได้ออกไปจัดการ
ในตำแหน่งข้าหลวงยุติธรรมครั้งนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
พระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนขึ้นเป็นพระยาพิทักษ์เทพธานี เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๔๐ แลเมื่อแรกจัดตั้งมณฑลขึ้นจึงได้รับราชการเป็นตำแหน่ง
อธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลนครศรีธรรมราช ครั้นต่อมาพระยา
พิทักษ์ ฯ ขอย้ายมารับราชการในตำแหน่งยกยบัตรมณฑล แล
เมื่อจะทรงตั้งพระยาราชเสนา (ชุ่ม) แต่ยังเป็นหลวงพิสิฐสถิตญาณ
เป็นพระพิทักษ์เทพธานี ให้ตรงกับตำแหน่งปลัดมณฑลกรงเก่า

จึงพระราชทานสัญญาบัตรพระยาพิทักษ์เทพธานี (แจ่ม) เป็นพระยา
สมบัติภิรมย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ให้ทรงตำแหน่งราชการเมืองสงขลา
รับราชการในตำแหน่งยกยอพระบรมฉัตรต่อมาอีก ๒ ปี เมื่ออายุถึง ๖๐
มีความชราภาพ จึงกราบถวายบังคมลาออกจากราชการประจำ
ได้รับพระราชทานเบี้ยบำนาญ แลกลับไปมาอยู่ที่บ้านเดิมในกรุงเทพฯ

ครั้น พ.ศ. ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จไปประทับที่กรุงเทพฯ ในการพระราชพิธีรัชมงคล จึงทรงพระ
กรุณาโปรดพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนพระยาสมบัติภิรมย์ เป็น
พระยาทวารวดีภิบาล ขางวังกรุงเทพฯ เหตุที่พระราชทานสัญญาบัตร
ครั้งหลังนี้ ด้วยทรงพระราชปรารภมาเนื่อง ๆ ตั้งแต่พระยาทวารวดี
ภิบาลรับราชการอยู่ในมณฑลนครศรีธรรมราช เสด็จออกไปประพาศ
คราวไร ทอดพระเนตรเห็นพระยาทวารวดีภิบาล มักรับสั่งว่า
“หน้าแกมันช่างไม่สมกับมณฑลนครศรีธรรมราชเลยจริง ๆ ตั้งแต่
เห็นมาก็เห็นเป็นชาวกรุงเทพฯ เมากรุงเทพฯ ยังคิดตัวอยู่ไม่หาย”
มีรับสั่งที่พระยาทวารวดีภิบาลมาอย่างนี้เนื่อง ๆ จนครั้งพระราช
พิธีรัชมงคล ทอดพระเนตรเห็น รับสั่งว่า “คราวนี้มาอยู่ถูกที่แล้ว
คืนชื่อให้เขาเสียเถิด” จึงพระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระยาทวารวดี
ภิบาล ตำแหน่งขางวังกรุงเทพฯ

พระยาทวารวดีภิบาลได้รับพระราชทานบำเหน็จความชอบมา
หลายครั้ง จนได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ภูวนาภรณ์
ช้างเผือกชั้นที่ ๔ กับภักตราภรณ์ มงกุฎสยามชั้นที่ ๔ แลเหรียญ
พระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่งได้รับพระราชทานตามบันทึาคักติ

ส่วนราชการจรซึ่งได้ทำมาเป็นครั้งเป็นคราวเป็นพิเศษนั้นก็หลาย
อย่าง ด้วยพระยาทวารวดีภิบาลเป็นผู้มีความสามารถคล่องแคล่วใน
การงานมาแต่หนุ่ม เมื่อครั้งท่านเจ้าพระยารัตนจินทร ๖ รัชชการ
ในตำแหน่งผู้รักษากรุง ไปราชการมักเอาไปใช้สอยติดตัวเกือบจะ
ทุกคราว แลให้ทำการรบเชิงเคล็ดซึ่งมีในสมัยนั้น เช่นทำพลับ
พลารับเสด็จ แลทำแพช้างเผือก เป็นต้น จนชำนาญการขุดสร้าง
แลการโยธาต่าง ๆ ด้วยอีกหลายอย่าง การเหล่านี้นั้นเมื่อพระยา
ทวารวดีภิบาลมารับราชการในตำแหน่งทางตุลาการก็ยังได้อำไ้ครอบ
เล่มออกมา ซึ่งควรระบกก็น่าจะเป็นพิเศษมีคราว ๑ คือเมื่อพระยาช้าง
เผือก พระเสวตรอมหารัษฎ์มาจากเมืองนครลำปางเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙
ระยะนั้นไม่มีช้างเผือกมาสู่พระบารมีอยู่หลายปี จนไม่มีคิวกรมการ
ที่จะจำแนกอย่างทำแพช้างเผือกได้ แยกแผนแพช้างเผือกหาที่
ในกรุงเทพฯ ก็ไม่ได้ ต้องถึงอุปฮาดกันในกระทรวงมหาดไทย
ว่าจะทำอย่างไร ไปนึกขึ้นได้ถึงพระยาทวารวดีภิบาล ซึ่งเป็นผู้
เคยทำเหลื่ออยู่คน ๑ ต้องเรียกตัวขึ้นมาจากมณฑลนครศรีธรรมราช
ขอแรงให้เป็นนายงานทำแพช้างเผือก แล้วยึดข้อตัวอย่างตั้งรักษา
แบบไว้ในกระทรวงมหาดไทย ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ แม้ใน
คราวพระราชพิธีสมโภช พระยาทวารวดีภิบาลแก่ชวราชภัฏพระราชม
ทานเขียบบำนาญอยู่แล้ว เมื่อเห็นเขาทำการงานขุดสร้างที่ทำการ
พระราชพิธี ซึ่งเป็นกาให้ใหญ่ในกรุงเก่า ก็เต็มใจมาอาสาช่วย
พระยาโบราณราชธานินทร์เป็นนายค้ำทำงานในครั้งนั้น จนได้รับ

พระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระยาทางวังกรุงเก่าถึงพระธามาแล้ว

ใน ๒-๓ ปีมานี้ พระยาทวารวดีภิบาลมีโรคชราเข็ญเข็ญ
ยิ่งขึ้น ต้องอยู่แต่กับบ้าน ไปมาแลทำการงานไม่ได้ดังแต่ก่อน
อาการป่วยหนักลงโดยลำดับ ถึงอนิจกรรมเมื่อวันที่ ๖ มกราคม
พ.ศ. ๒๔๕๗ คำนวณอายุได้ ๗๒ ปี

พระยาทวารวดีภิบาลมีบุตรธิดาเกิดด้วยภรรยาชื่อช้อย คือ
บุตร ชูรองปลื้ม ช่าง นอกราชการ ๑ ธิดา ชื่อชน ๑ เลื่อน ๓

บุตรเกิดด้วยภรรยาชื่อทิม คือ หลวงสุนทรนารณารักษ์ นาย
อำเภอบ้านวังสะตา จังหวัดยะลา มณฑลปัตตานี ๑ พระบรรณสารประสิทธิ์
เลขานุการกระทรวงนครบาล ๑ ชุนกิจานุกรักษ์ ปลัดอำเภอสมุทร
จังหวัดสมุทรปราการ ๑

บุตรธิดาเกิดด้วยภรรยาชื่อคัล ธิดาชื่อเจริญ ๑ ถนอม ๑
บุตรชื่อเชิด ๑

ธิดาเกิดด้วยภรรยาชื่อลิ้ม ชื่อชน ๑ ช้อย ๑

ประวัติของพระยาทวารวดีภิบาลเนื่องด้วยกรุงเก่าหลายอย่าง
หลายประการทั้งแสดงมา เป็นเหตุให้ข้าพเจ้ารู้สึกว่ามีสิ่งซึ่งจะแจก
ในงานศพสมควรจะให้เป็นเรื่องเนื่องด้วยกรุงเก่าโดยเฉพาะ ข้าพเจ้า
ค้นหาเรื่องหนังสือพบเรื่อง ๑ ซึ่งเห็นว่าสมควรจะพิมพ์แจกในงานศพ
พระยาทวารวดีภิบาลได้ คือเรื่องจดหมายเหตุงานพระเมรุครั้งกรุงเก่า
เรียกชื่อในต้นฉบับเดิมว่า “กฎหมายสมเด็จพระบรมศพ” แต่เรียกกัน
ในพวกศึกษาโบราณคดีว่า “เรื่องสมเด็จพระบรมศพ” คือจดหมายเหตุ

งานพระศพเจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาเทพ พระราชธิดาสมเด็จพระนารายณ์
มหาราช เป็นพระมเหสีชายของสมเด็จพระเพทราชา แลเป็นพระชนนี
ของเจ้าฟ้าตรีสุนทร เมื่อล่วงแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชาทรงผนวชเป็น
รูปชื่อกว้างไปประทับอยู่ที่พระตำหนักไถ้วัดพุทไธสวรรย์ ด้วยพระโอรส
ทรงผนวชอยู่วัดพุทไธสวรรย์นั้น เสด็จอยู่มาจนในแผ่นดินสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวบรมโกศสิ้นพระชนม์เมื่อวัน ๒๕ ค่ำ ปีเถาะสัปตศก
จุลศักราช ๑๐๘๗ พ.ศ. ๒๒๗๘ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ
โปรดให้เชิญพระศพมาประดิษฐานไว้ที่พระที่นั่งจักรวรรดิไพฑูริย์ใน
พระราชวัง แล้วโปรดให้ทำพระเมรุกลางเมืองแห่งพระศพโดย
กระบวนอย่างใหญ่ไปพระราชทานเพลิงที่พระเมรุนั้น มีผู้ใดใน
เจ้าพนักงานใดจักหมายเหตุเรื่องงานพระศพเจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาเทพ
ไว้โดยเลื่อยคั่งแต่วันสิ้นพระชนม์ ได้มีการงานอย่างไร บ้าง
จักตั้งพระศพอย่างไร จักพระเมรุอย่างไร แห่พระศพอย่างไร บ้างเพณ
พระราชกุศลที่พระเมรุอย่างไร พระราชทานเพลิงแด่พระอัฐิกลับ
อย่างไร เขียนไว้ในแผนที่ที่คงพระศพแลแผนที่พระเมรุ แลใน
สมุดกฎหมายสมเด็จพระบรมศพนี้ ท่านองจะมีจกหมายเหตุงาน
พระบรมศพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระด้วยอีกงาน ๑ แต่ฉบับขาด
จกหมายเหตุข้างตอนต้นไปเสียมาก เหลืออยู่แต่ข้างตอนท้าย
น้อยหนึ่ง เขียนไว้ในสมุดเล่มเดียวกัน สมุดกฎหมายสมเด็จพระ
บรมศพเล่มนี้เดิมอยู่ในห้องอาลักษณ์ กรมพระสมมตอมรินทร์
ไปพบเข้า นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นว่าหนังสือแปลก ให้ความรู้
 ขนบธรรมเนียมครั้งกรุงเก่า แลให้รู้การงานที่เป็นอยู่ในครั้ง
 แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศบูชแจ่มแจ้งดีมาก เมื่อพระราชทาน
 ให้ผู้ที่โดยเสด็จในการศึกษาโบราณคดีอ่านต่อกันแล้ว โปรดให้
 คัดสำเนาแลทรงพระราชนิพนธ์พระบรมราชาธิบายไว้ข้างต้นตอน ๑ ต่อ
 ข้างท้ายตอน ๑ พระราชทานไปให้พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร
 เกษะคุปต์) แต่ยังเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕
 กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณได้ขอคัดสำเนามารักษาไว้ในหอพระ
 สมุด ฯ ฉบับ ๑ ครั้นมาในรัชกาลปัจจุบันนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ พระยาผดุง
 พิพิธภัณฑสถาน เจ้ากรมพิพิธภัณฑสถานหนังสือเรื่องเกียวกั้น ได้ในพิพิธ
 ภัณฑสถานอีกฉบับ ๑ ความต้อกัน แต่มีมากกว่าฉบับห้องอาลักษณ์
 สักน้อยหนึ่ง นำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 พระราชทานมาไว้ในหอพระสมุด ฯ กรรมการได้ให้พิมพ์หนังสือ
 เรื่องนี้ไว้ในหนังสือเทศาภิบาลครั้ง ๑ อยู่ในเล่ม ๑๐ แผ่นที่ ๖๐ ออก
 เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๘ แต่การพิมพ์ครั้งนั้น เสนอพิมพ์
 ฝากรักษาเรื่องกัวยกตัวหนังสือจะหาย เห็นจะไม่สู้รู้กันแพร่หลายนัก
 จึงเห็นว่าควรระพิมพ์เป็นเล่มต่างหากอีกสักครั้ง ๑ ให้ผู้ศึกษา
 โบราณคดีมีโอกาศศึกษาได้ทั่วกันโดยสะดวก มีโอกาศพิมพ์
 ครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้ทำอธิบายหมายเลขเพิ่มเติมลงไว้ด้วย หวังใจว่า
 จะเป็นประโยชน์แก่บรรดาผู้ที่ได้รับทั่วไ

๒

ข้าพเจ้าขออนุโมทนาคุณราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งบรรดา
นักวิชาที่มีคุณเลอเลิศทั้งหลายเป็นต้น ได้บำเพ็ญเป็นการสนองคุณ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ด้วยความกตัญญูทุกเวลา ทั้งคุณที่ได้
พิมพ์หนังสือนี้ให้แพร่หลายเป็นสาธารณประโยชน์แก่มหาชน รักษา
นิตยวัตรมิให้เสื่อมสูญ และหวังไว้ว่าท่านผู้ที่ได้อ่านหนังสือนี้จะอนุโมทนา
ด้วยด้วยกัน

ถ้อยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ขอพระสมุทสาครญาณ

วันที่ ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕

NATIONAL LIBRARY

พระบรมราชาธิบาย ของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
เรื่องท้าวพระเมรุ

พระกระแสพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
สอขเรื่องราวทำวพระเมรุกรมหลวงโยธาเทพ
กับพระราชพงษาวดาร
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อเดือนพฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๑

เมื่อสิ้นแผ่นดินพระเพทราชาแล้ว ท่านผู้หญิงเดิมซึ่งตั้งเป็น
พระมเหสีกลาง อันได้เป็นผู้ปลงศพข้างหลวงเลื้อมา ออกไปอยู่
ที่ตำหนักวัดกัลยาณมิตรซึ่งเป็นตำหนักเดิมของเจ้าแม่วัดกัลยาณมิตรครั้งพระนารายณ์
เห็นจะเป็นรักการเพื่อจะให้เหมือนครั้งพระนารายณ์ ภายหลังตั้งให้
เป็นกรมพระเทพามาตย์

พระมเหสีขวา กรมหลวงโยธาทิพ พระมเหสีซ้าย กรม
หลวงโยธาเทพ ออกไปตั้งตำหนักอยู่ริมวัดเทพธิดารักษ์ บัมโรง
โทศก จุลศักราช ๑๐๖๒ โสกันต์ตรัสน้อยที่ตำหนักนั้น เป็นปีที่ ๓
แผ่นดินขุนหลวงเลื้อ คไม่เกี่ยวข้องอันใดในราชการตลอดทั้งแผ่นดิน

ขุนหลวงทำยสระชนแล้วบราชยบจอฮัก จุลศักราช ๑๐๖๘

บเถาะตรีศก จุลศักราช ๑๐๗๓ กรมพระเทพามาตย์สวรรคต
การศพระไม่สู้กระไรนัก เห็นจะไม่ไ้เฝ้าในเมือง

บัมแม่ปลัดศก ศักราช ๑๐๗๗ กรมหลวงโยธาทิพพิวงคต
ทำการเมรุขอ ๕ วา ๒ ศอก สูง ๕๐ วา ๒ ศอก มีพระเมรุทอง
ศพนรต งาน ๗ วัน

ขุนหลวงบรมโกษ^๕ขึ้นเสวยราชย์^๕ชวศักราช ๓๐๘๔
 ราชานิเคศในวังนำ แลเสด็จอยู่ในวังนำ ซึ่งไม่เข้ามาอยู่วังหลวง
 นั้น คงจะเป็นด้วยไม่ไว้ใจพวกวังหลวง กลัวจะยังไม่สิ้นเล่ห์หนาม
 แลอีกประการหนึ่งก็เกิดคล้ายพระนารายณ์^๕ สังกะตศุแผ่นดินชน
 หลวงบรมโกษชอบเล่นแบบอย่างบรมมาก เช่นมหาดเล็กขี่คอไป
 สักราชการเป็นต้น แต่มีเหตุซึ่งจำให้ต้องเข้าไปอยู่ในวังหลวงเมื่อ
 ภายหลัง คือถูกใจเข้าปล้นวังเมื่อขาลดศก จึงได้ลงมือซ่อม
 ปราสาท เห็นจะได้เข้ามาอยู่วังหลวงราวปลายปีเถาะสัปตศก ญาย
 มโรงอัฐศก กรมหลวงอภัยนุชจึงได้มาสิ้นพระชนม์ที่พระปรีดิใน
 วังหลวง เมื่อวันที่ ๒ ๓ ๑๒ ค่ำ

กรมหลวงโยธาเทพสิ้นพระชนม์ วัน ๒ ๕ ๖ ค่ำปรกาสัปตศก
 ศักราช ๓๐๘๗ อยู่ในระหว่างเสด็จอยู่วังนำ แต่ไม่มีปรากฏใน
 พระราชพงษาวดาร

ข้อที่อ้างตัวอย่างพระบรมศพ^๕ขลุเบญจศก ๓๐๘๕ นั้น คือ
 พระบรมศพขุนหลวงท้ายสระ ซึ่งทำพระเมรุขนาดน้อย ขื่อ ๕ วา ๒ ศอก
 เท่าพระเมรุกรมหลวงโยธาเทพ แต่พระเมรุทั้ง ๒ คราวนี้ คงจะเป็น
 งาน ๓ วัน ๔ วัน ทั้งเก็บพระอัฐิ ๕ วันทั้งฉันทสามหาบเปล่า ๆ
 อย่างเดียวกัน ด้วยในขณะนั้นเจ้าแผ่นดินดกด้วยภัยข้างวังหลวงมาก
 จะเสด็จออกจากวังเสมนำจักรวรรดิก็ตั้งรีบกลับ อยู่ได้เพียงชั่ว
 โมงหนึ่งเป็นอย่างช้า แลข้าราชการก็วิ่งโรยเขายาง เพราะทำ
 กันมาเล่ห์หลายแผ่นดินแล้ว

แผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม มาขุนนางเก่าครั้งแผ่นดินเจ้าฟ้า
ศรีเสาวภาคย์

แผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง มาขุนนางพวกพระเชษฐา แต่
เห็นจะน้อย

แผ่นดินพระนารายณ์ มาขุนนางที่เป็นพวกเจ้าฟ้าไชยแล
พระศรีสุธรรมราชา เห็นจะเกือบหมด เปลี่ยนใหม่ทั้งสำหรับ

แผ่นดินพระเพทราชา มาขุนนางแผ่นดินพระนารายณ์หย่อย
มาจนถึงไปทันคราวสีมา เห็นจะเรียกว่าเกือบหมดได้

แผ่นดินชนหลวงเลื้อ เห็นจะมาก เพราะคนนิยมเจ้า
พระขวัญ ถ้าพวกเจ้าพระพิไชยสุนทร จะเป็นขุนนางอยู่ไม่ได้

แผ่นดินชนหลวงท้ายสระเคราะห์ดีไม่ต้องฆ่าใคร แต่ขุนนาง
แผ่นดินชนหลวงเลื้อเห็นจะน้อย เพราะอยู่ในราชสมบัติน้อยตั้ง
ไม่ทันเต็มที

แผ่นดินชนหลวงบรมโกษฐ์ ชาววังหลวงเห็นจะตายเกือบหมด
แต่สมหมายก็ยังตกลงเป็นพระยาราชนายก ซึ่งนับว่าเป็นคนออก
หน้าค้าขายอยู่คนเดียว เพราะฉะนั้นขุนนางตามในจดหมายตำราจึง
ได้ร้องแวง เพราะแรกเสวยราชย์หาคนยังไม่ทัน ถ้าตั้งผู้ใดขึ้น
ก็ไม่มีตำราเก่าเลยทั้งสิ้น

คิดในระหว่าง ๘๐ ปี มาเท่าถึงกันเสียถึง ๘ ครั้ง เกือบ
เป็น ๓๓ ปีมากันครั้งหนึ่ง ถ้าถ่วงออกตายก็กลายเป็นไพร่หลวงแล
ตะพุ่นหญ้าช้าง ถ้าจะนับพวกที่ไม่ตาย ก็ต้องว่าผู้ใดกลายเป็น
ไพร่ ๆ กลายเป็นผู้ใดถึง ๘ ครั้ง ใน ๘๐ ปีนั้น ฯ

จดหมายเหตุนานพระบรมศพปีชวดเบญจศก (ตอนท้าย)

จึงเชิญสมเด็จพระบรมโกษฐขึ้นบนพระเชิงตะกอน ครั้น

เพลาย่ำแล้ว ๓ โมงบาท ๑ ^{ขุนโชติ}
^{นายแรมโหร} } ให้ประโคมฆ้องกลอง
 แตรสังข์แล้ว ครั้นเพลา ๔ โมง ๘ บาทจึงสำเร็จ เสด็จกลับมา
 ณพระที่นั่งจักรวรรดิ ต่อเพลาคี่ ๕ หุ้มเพลิงสงบแล้ว พระราช
 โภษาแลขุนพิพิธสมบัติให้สนมพนักงานเอาหอยกเข้าประคองอ่านเพลิง
 ไว้แล้วให้สัการจวเอาฉากแผงเข้ามาบังเพลิงไว้ แล้วขุนบำเรอภักดี
 ให้นายกำนลคเพศนหอยกลง จึงให้ชาวม่านเอาเพดานกำมะหยี่
 มาได้ แลม่านใหญ่ประคิยแว่นซึ่งเอาออกไปไว้นอกพระเมรุนั้นขึ้น
 ผูกไว้ จึงชักม่านสองไขทงสี่ทิศ ครั้นรุ่งขึ้นณวัน ๔ ๖ ๓ คำ
 เพลาย่ำต้องเข้าแล้วสามบาท เสด็จพระราชดำเนินออกไปณพระเมรุ
 ทรงชักบาตรพระสังข์แลสัปกรณ์ร้อยรูป มีกระชากร้อยหนึ่งคืบ
 แลพระสังข์สัปกรณ์แล้ว ครั้นเพลากบาทสงพระอัฐิเชิญขึ้น
 พระบรมโกษฐใส่พานทอง พระราชโฆษารับขึ้นพระพิไชยราชรถ
 เปลา ๓ โมง ๕ บาทจึงเสด็จ แลเศษพระอังคารนั้นขุนพิพิธสมบัติ
 ห่อผ้าขาวใส่พานทองเชิญขึ้นพระยานมาศสามคนตามพระพิไชยราชรถ
 มหาศไทยกระลาโหมเกดท์แห่ เมื่อแห่สมเด็จพระบรมศพออกไป
 ณพระเมรุนั้น แลพระพิไชยราชรถโยงปรายเข้าทอดอ่านหนังสือ
 แลรูปสัตว์ทั้งนั้นแห่กลับไปตามกระบวน ครั้นพระพิไชยราชรถไป

ตรงนำวิกพระศรีสรรเพชญ์ จึงหยกพระพิไชยราชรถไว้ จึงเชิญ
 พระยานุมาศสองคนเข้ารับพระบรมโกศขึ้น ซึ่งใส่พระอัฐินั้นเข้าไป
 ยังวิกพระศรีสรรเพชญ์ เกณฑ์ให้แลเครื่องแห่นั้นแห่เข้าไป ครั้นถึง
 วิกพระศรีสรรเพชญ์แล้วกลับออกมาให้เศษพระอังคารลงไปเรือขนาน
 ณประตูท่าปราบ จึงเอาเรือพระที่นั่งสุพรรณหงษ์เข้ามารับเศษพระ
 อังคารแห่ไปตามกระบวน มหาศไทย กระลาโหมเกณฑ์ไปลอยนวก
 พทไธสวรรย์ แลมานใหญ่ขึ้นอีกไว้ทั้งสี่ทิศ ให้ฉันทสามหาย
 สำเร็จการพระบรมศพพลบัลเบญจาศกแต่เท่านั้น แลเครื่องประทับ
 นอกพระเมรุขึ้น แลจ้อยในแผนกนั้นแล้ว

NATIONAL LIBRARY

กฎหมายงานพระบรมศพกรุงเก่า

วัน ๒^๕ ๖ ค่ำ จุลศักราช ๓๐๘๗ ปีเถาะสัปตศก เพลาย่ำ^๑ อังค้ำแล้ว ๓ บาท สมเด็จพระอุปเจ้า^๒ เสด็จนิพนพานธวัศพุทไธสวรรย์ เสด็จพระราชดำเนินลงไปณพระศพ จึงทรงพระกรุณาสั่งว่า ให้เชิญพระบรมศพขึ้น ไปไว้ณพระที่นั่งจักรวรรดิไพฑูริย์คัมหาปอาสาทนั้น แลพระธรรมมากราบทูลพระกรุณาด้วยการจะตั้งเครื่องพระมหาทักษิณ^๓ สำหรับการพระบรมศพ แลคนแห่แลจะหามพระยานมาศนั้นน้อยมีกรบการ จึงทรงพระกรุณาสั่งว่า ให้วานเอาลัคนพระราชนวังหกลีบคน แบ่งให้ข้างพระอริมย์ ๓๐ พระราชยาน ๓๐ รวม ๖๐ คน^๔ แลให้ตั้งเครื่องณพระที่นั่งจักรวรรดินั้นให้ตั้งไว้ตามสมควรเถิก

ครั้นวัน ๒^๖ ๖ ค่ำ เพลาย่ำแล้วโมง ๓ เสด็จพระราชดำเนินลงไปเชิญเสด็จสมเด็จพระบรมศพ ครั้นเพลาย่ำอังค้ำชาว^๕ ที่จึงเชิญพระเสลี่ยงเงิน^๖ เข้ามารับพระบรมโกศสูงพระยานมาศสามคาน

๑ สมเด็จพระเจ้าฟ้าสุทนต์ กรมหลวงโยธาเทพ พระราชธิดาสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นพระมเหสีขั้สมเด็จพระเพทราชา เมื่อจะสิ้นพระชนม์ทรงผนวชเป็นชีจึงเรียกในหนังสือว่า พระรูป

๒ ที่เรียกเครื่องพระมหาทักษิณในหนังสือนี้ หมายความว่าเครื่องสูง คือ อริยม ชุมสาย แลบังแทรก รวมกัน

๓ การที่ตั้งกราบบังคมทูลขอเรียนพระราชปฏิบัติเรื่องเกณฑ์แห่ชาด ๖๐ คน ขวนให้เห็นว่า ในครั้งนั้นผู้คนรับราชการจะบกพร่องมิใช่น้อย

๔ พระเสลี่ยงก็เห็นจะทำนองที่เรียกว่าพระเสลี่ยงหัว แต่ในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ไม่ปรากฏว่ามีเสลี่ยงเงิน

๗

ซึ่งตั้งอยู่ณเรือพระที่นั่งนั้น แล้วจึงเชิญสมเด็จพระบรมศพแห่เป็น
 กระบวนมาตามทางชลมารค ลันเกล้าลันกระหม่อมก็เสด็จพระราชทำ
 เนินมาด้วย ครั้นถึงฉนวนประตูปริศทำปราบแล้ว จึงทรงพระกรุณา
 สั่งให้เชิญสมเด็จพระบรมศพขึ้นจากเรือพระที่นั่งแล้ว แลเรือพระที่นั่ง
 ซึ่งลันเกล้าลันกระหม่อมทรงมานั้น ถอยลงไปประตูปริศฉนวนประจํา
 ทำพระราชวังหลวง แลชนทิพไพศณคคุมพระราชยานทองลงไปรับ
 เสด็จ จึงเชิญเครื่องสับแปะอย่างกลางแห่เสด็จไปนํ้าจวนทหารใน
 ไปเข้าประตูปราบตามสมเด็จพระบรมศพ ถึงพระที่นั่งจักรวรรดิ
 ไพศณคมหาปราสาทแล้วเสด็จขึ้นเกยฝ่ายขวา แต่สมเด็จพระบรมศพ
 นั้น ชาวที่เชิญพระเสลี่ยงเงิน, ชาวเครื่องไปรับสมเด็จพระบรมศพ
 จากพระยานมาศขึ้นบนร้านมาซึ่งสําคัญทำไว้ข้างพระที่นั่งนั้น ลัน
 เกด้า ๗ เสด็จขึ้นเกยฝ่ายขวาแล้ว เสด็จออกมาให้เชิญสมเด็จพระ
 บรมศพเข้าไปในพระที่นั่งตั้งเหนือพระเบญจาแล้ว จึงเชิญเครื่อง
 พระอภิรมย์ ๕ ชั้นเข้าตั้ง ๓ คานเป็นเครื่องสูง ๔ คู่ แลฐาน
 เครื่องนั้นเป็นพนักงานสําคัญการขาดได้เอามาตั้ง มีแจ้งอยู่ในแผนที่
 พระที่นั่งจักรวรรดินั้นแล้ว ครั้นเชิญสมเด็จพระบรมศพขึ้นเหนือพระ
 เบญจาสำเร็จแล้ว ลันเกล้าฯจะได้เสด็จ ๗ กลับออกไปประตูปราบ
 เสด็จ ๗ มานั้นหาไม่ได้ แลชาววังเชิญพระเสลี่ยงงา ๖ เข้าไปรับเสด็จ ๗
 ถวายหลังพระที่นั่งจักรวรรดิ ออกประตูลงพระที่นั่งจักรวรรดิมาตาม

๕ - ทำเจ้าปราบนั้นอยู่ทำนองทำขนนางในกรุงเทพ ฯ

๖ พระเสลี่ยงงาเห็นจะอย่างเดียวกับเสลี่ยงที่เจ้านายทรงในกรุงเทพ ฯ นี้ สำหรับ
 ทรงในพระราชวัง ด้วยเล็กกว่าพระราชยาน

ทางเสด็จ ฯ เข้าไปข้างใน แลเครื่องแห่นั้นหยกอยู่แต่ต้นมะเกลือ แล้ว
เสด็จ ฯ ไปตามท้องถนนข้างใน ลงเรือพระที่นั่งลงขนานประจำท่า
เสด็จ ฯ ออกมาพระราชวังวร ฯ ที่เคียว ครั้นถึงวันพระ ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ
เสด็จ ฯ เข้าไปปรินิพัตพระสงฆ์สามวันละ ๓๐ รูป แลพิเศษ
จึงมาตั้งเทียบสำหรับนำโรงช้างฝ่ายซ้าย

แลอยู่ณวัน ๓ ๖ ๓ ค่ำ ขั้เกาะสัปดาห์ พระยาอภัยมนตรี
ผู้ว่าที่สมุหนายก รับพระราชโองการ ฯ สั่งว่า ฤกษ์จะได้เชิญ
สมเด็จพระบรมศพเจ้ากรมหลวงโยธาทิพมาจากพระที่นั่งจักรวรรดิไป
ยังพระเมรุ ณวัน ๕ ๖ ๓ ค่ำ เพลารุ่งแล้ว ๔ บาท ให้เจ้าพนักงาน
แต่งการไว้ให้ครบทุกพนักงาน แลณวัน ๖ ๖ ๓ ค่ำ หลวง
เทพอรชุนกราบทูลพระกรุณาขอลอง ว่าเมื่อสิ้นเกล้า ฯ จะเสด็จ ฯ
เข้าไปอยู่แรมถวายพระเพลิงนั้น แลพระที่นั่งจักรวรรดิเชิญสมเด็จพระ
บรมศพอยู่แล้ว แลจะแต่งที่รับเสด็จพระที่นั่งองค์ใดแล้วแต่จะทรง ฯ
จึงทรงพระกรุณา ฯ สั่งหลวงเทพอรชุนว่า พระที่นั่งจักรวรรดินั้น
สมเด็จพระบรมศพอยู่แล้ว ก็ให้แต่งที่ณพระตำหนักคอกที่พระปรีช
ชาญนั้นก่อน^๗ แลจะได้เสด็จ ฯ ไปอยู่แรมหามิได้ แต่ให้เตรียม
เสื่อเตรียมพรมไว้ให้พร้อม ครั้นเพลาเชิญสมเด็จพระบรมศพออก
จากพระที่นั่งจักรวรรดิแล้ว ให้เจ้าพนักงานมาแต่งที่รับเสด็จ ฯ
ณพระที่นั่งจักรวรรดิตามอย่างเมื่อครั้งสมเด็จพระบรมศพ ฌบ ฌญ

๗ คำหนักคือที่พระปรีชชาญ ถ้ามายังความว่า พระปรีชชาญ ฯ อยู่ระหว่างพระ
ที่นั่งวิหารสมเด็จกับสระเพ็ญปราสาท ถ้ามายังความว่าคำหนักคือหลังพระปรีชชาญ
อยู่ตรงที่พลับพลาร่มใหม่เดี๋ยวนั้น

คณั้น แลซึ่งจะปลุกพระที่นั่งเย็นแลพระตำหนักแลเรือนพระราชทาน
แลโรงพิเศษโรงน้ำร้อนนั้น ให้ทำตามแผนที่เมื่อครั้งขลุเบญจศก
นั้นเถิด

แลครั้นการสำเร็จแล้ว อยู่ณวัน ๓ ๓ ๓ ค่ำ เดือน ๓ ให้
นายศรีเดียร นายจาง นายเจษฎา แแต่ทั้งพระที่นั่งจักรวรรดิ ให้
นายปลัดวังขวา ขุนหม่อมเทียร แลหมื่นงซ้าย นายปลัดวังซ้าย
สารวัตรจวทร ทูลเกล้าฯ ถวายเสด็จ แลคนเข้าอยู่รักษาประตู
แลการทั้งปวง อนึ่งเกณฑ์ให้นายรัตนบรรยงก์ นายจันทร์หม่อมเทียร
คุมพนักงานเสื่อพรมม่านเขาแแต่ทั้งในพระเมรุ แลขุนบำเรอภักดีเอา
แผนที่ครั้งสมเด็จพระบรมศพขลุเบญจศก ศักราช ๑๐๕๕ ขึ้นไป
ให้ผูกม่านที่ใหญ่ที่ศอกตรงทางเสด็จ ฯ ออกพระสงฆ์ผูกม่านแพรพรม
ขาวปักทองแกมไหมเบญจพรรณผูกสองไข แลม่านนั้นสั่งให้เอา
ช่องกุฎอย่างคันทอริมเสาทั้งสองข้าง แลสายม่านไขนั้นไว้ข้างเสาน่าลาน
ตวันออกฝ่ายซ้าย แลม่านข้างทั้งสองข้างนั้น ม่านช่องกุฎผูก
แต่เสาศระเมรุ แลผูกเสามาขประตูพระเมรุไปร่วมเอาเก็จประตูทิศ
อุดรนั้นทั้งสองข้าง แลม่านซึ่งผูกต่อมาถึงประตูพระเมรุนั้นผูกม่าน
หน้ากากพณแดงสองข้าง แลม่านสลักทางเสด็จ ฯ ขึ้นในนั้นผูกม่าน
มะชลิปทำอย่างทั้งสองไข แลขึ้นนอกนั้นผูกม่านลายฉีกพณขาวสองไข
และจะได้มีเพดานผ้าขาวในที่ด้วยหามิได้ แลผูกม่านค่อน่าลานฝ่าย
ซ้ายตรงที่เพดานนี้เลยออกตามเก็จเอาประตูมณฑลทิศบูรพ์ ม่านช่องกุฎ

๘ พระเมรุขลุเบญจศกนั้น คือพระเมรุพระบรมศพ สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ

พันท่าง ๆ กัน แลผูกม่านเชิงพระเมรุปลายที่เฝ้าเลี้ยวออกไปตามเก็จ
 ถึงประตูทิศบูรพนั้น ม่านจะเล็กแลม่านวงเดือนพันแฉก ผูกม่าน
 ที่ใหญ่ฝ่ายขวาเป็นที่ข้างในสองผืน แลม่านสลักที่ข้างในสามแห่ง
 แลผูกม่านประตูทิศประจิม แลประตูทิศทักษิณนั้นผูกประตูแลสองชั้น
 ม่านจะเล็กแหวกหาสายไขมิได้ แลผูกม่านธรรมาโศกพระเมรุ ต่อม่าน
 วงเดือนเลี้ยวมาถึงม่านผูกประตูทิศทักษิณ ฝ่ายตะวันตกม่านลายฉัก
 พันขาวซั้วขาวนั้นพระคลังในเฝ้ามาสั่งให้ชาวม่านผูก ๘ ผืน แลม่าน
 ผูกเชิงพระเมรุแต่मुखประตูทิศทักษิณข้างตะวันออกเลี้ยวออกไปตามเก็จมา
 ถึงประตูมุขพระเมรุทิศบูรพข้างใต้ชั้น ชาวม่านไปปี่ม่านรูปเทวกา
 มาแต่วัดพระศรีสรรเพชญ์มาผูกริมมุขข้างเหนือนอกม่านแถวเฝ้านั้นผืน
 หนึ่งทัวบ ประสมกับม่านจะเล็กซึ่งผูกเชิงพระเมรุนั้น แลม่านสลัก
 ประตูทิศบูรพชั้นนอกชั้นในนั้น ม่านลายฉักพันขาวแหวกมิได้มีสายไข
 หามิได้ อนึ่งผูกม่านในพระมณฑปพระเมรุที่เสาแฝดล้อมพระเบญจา
 ทิศอุดรแลทิศบูรพนั้น ผูกม่านแพรวพณเชิยหน้าเงินปักทองแถมใหม่
 เบญจพรณประดับแว่น แลม่านผูกทิศทักษิณแลทิศประจิมนั้นม่าน
 พันแดงปักทองแถมใหม่เบญจพรณประดับแว่นเหมือนกัน แลผูก
 ม่านนั้นทัวบสายทัวบ มีสัฏฐ์ตรงต้นเสากลางเสา แลสอดสายม่านเข้า
 ในสัฏฐ์กลางเสาผูกไขอย่างผูกพระที่นั่งออกโรง ๔ พระที่นั่งสรรเพชญ์
 ปราสาท แลจะได้เฝ้ารวแห่ต่างสายม่านใหญ่ ครุหนึ่งครั้ง
 สมเด็จพระบรมศพขลุเบญจกนั้นหามิได้ ครั้นผูกม่านแล้วผูก

เข้าไว้กับเส้าพระเมรุ ๔ ทิศ แลตั้งสัณเฑาะว์ม่านฉัตรพระเมรุขึ้นสูง
แลเพดานกำมะหยัพนกขัตติยราชประตูน้อยอย่างเทศซึ่งผูกในพระเมรุ
นั้นสูงพนักม่านพระเมรุขึ้นไป

แลครั้นณวัน ๕ ๑๓ ๓ ค่ำ ลี้ตำรวลแลสนม ตำรวลนอกเชิญ
พระมหาพิไชยราชรถกฤษณาธาร แลพระพิไชยราชรถโยง รถม้า
เข้าตอก รถอ่านหนังสือ มาตั้งตามกระบวนนำประตูกัศชา ๑๐
ครั้นเพลาย่ำแล้วโมง ๓ เสด็จมาแต่พระราชวังบวร ฯ จะไปก่ออยู่แรม
หามิได้ ครั้นเพลาย่ำแล้ว ๓ โมง เสด็จกลับออกไปพระราชวัง
บวร ฯ ต่อเพลาคี่ ๓๓ ทุ้มจะรุ่งขึ้นณวัน ๕ ๑๔ ๓ ค่ำ เสด็จ ฯ มา
แต่พระราชวังบวร ฯ ขุนทิพไพฑลย์คุมพระเสลี่ยงงาลงไปรับเสด็จ
ณชานนนำประจําทำพระราชวังหลวง จึงเสด็จขึ้นมาตามพระฉนวน
ใหญ่ ๑๑ ออกฉนวนพระศรีสุรเพชฌัญญ์เลี้ยวมาตามฉนวนประตีย์เกย
ข้างในนั้นได้แก่แต่บังพระสุริย์ แลเครื่องพระอภิรมย์นั้นจะได้แก่ด้วย
หามิได้ ครั้นเพลารุ่งแล้ว ๔ บาท ชาวที่มารับเอาพระเสลี่ยงเงิน
คือชาวเครื่องเข้าไปเชิญสมเด็จพระบรมโกศ ๑๒ ขึ้นบนพระเสลี่ยงเงิน
แล้ว จึงเคลื่อนลงจากพระที่นั่งจักรวรรดิ จึงเข้าแต่ประตูฉนวน แล้วให้

๑๐ ประตูกัศชา เข้าไว้ประตูกัศชากำแพงพระราชวังกับกำแพงพระนคร ข้าง
ตะวันออก

๑๑ พระฉนวนใหญ่นี้ ตั้งแต่ประตูฉนวนน้ำ ตลอดไปทางหลังพระมหาปราสาท
ยังมีรอยถนนอยู่ ทางเสด็จในพระราชวังครั้งกรุงเก่าฉนวนนี้มีหลังคาแทบทั้งนั้น ใน
พระราชวังบวร ฯ กรุงเทพ ฯ ยังเอาอย่างมาทำ

๑๒ ในหนังสือเรียกพระโกศ หมายความว่าลงใน เรียกพระลง หมายความว่า
พระโกศที่ประกอบนอก

คัมภีร์ตักลงประโคมอยู่ แลข้าทูลลอองธุลีพระบาทจึงแห่มาตาม
ประตูฝ่ายซ้าย ๕ คู่ ครั้นถึงพระยานมาศสามคนแล้ว จึงเชิญ
สมเด็จพระบรมโกษฐลงจากพระเสลี่ยงแล้ว พระราชโกษา ชาว
พระมณฑล ชาวพระภษา จึงเชิญพระลองเข้าประทับพระบรมโกษฐ
แลสนมตำรวจนอกชั้นพระยานมาศ, เสลี่ยงงา, ลำหีบพระราชทาน
นั้นต่อชาวเครื่อง เจ้ากรมหมื่นอินทรภักดี^{๑๓} ทรงพระยานุม เตะโยง
แลพระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นจิตรสุนทร ทรงพระยานุมครายเข้าตอก
แลพระสังฆราชาเสลี่ยงงาอันหนึ่งสือ แลนายชาวพระคลังเอาผ้า
ขาวโยงมาส่งให้พระราชโกษาผูกแล้วจึงเชิญพระยานมาศ แลคู่
แห่ ๒๕ คู่ ซึ่งนายปลัดวังชาวตรวไวนั้น เข้าบรรจบเป็น ๓๐ คู่แห่
มาตามกระบวน ดั้นเกล้า ๆ เส่ดจ์ ๆ ลงพระราชยานทองแดง
ฝ่ายขวา แห่เลี้ยวมานำพระที่นั่งจักรวรรดิฝ่ายซ้าย ตามสมเด็จพระ
พระบรมศพมาถึงพระมหาพิไชยราชรถกฤษฎาธารแล้ว ชาวพระมณฑล
จึงเชิญพระเสลี่ยงเงินเข้ารับสมเด็จพระบรมโกษฐขึ้นพระมหาพิไชยราช
รถกฤษฎาธารแล้ว จึงเชิญพระลองซึ่งขึ้นอินทรข้างทอง, หมัน
มไหสวรรย์, ข้างทองมีชื่อเลว, ตั้งไว้บนพระยานมาศนั้นประทับ
พระบรมโกษฐแล้ว ชาวพระมณฑลรับเอาสายไหมซึ่งสนมซ้ายขวา
เบิกมาให้ขึ้นผูกกระบังพระบรมโกษฐ แลพระราชโกษานั่งนำ แลนาย
ชาวพระมณฑลนั่งหลังพระมหาพิไชยราชรถ แลเกณฑ์แห่ ๒๕ คู่ ซึ่ง

^{๑๓} กรมหมื่นอินทรภักดีองค์นี้สงสัยกันอยู่ ไม่แน่ว่าจะเป็นเจ้านายในรัชกาล
ไหน สันนิฐานกันไว้ว่า จะเป็นเจ้าพระพิไชยสุนทร ที่สมเด็จพระเพทราชามอบ
ราชสมบัติพระราชทาน

แหม่นนั้นเข้ารวบรวบกันกับเกณฑ์แห่งทั้งปวง ซึ่งมีหาไทย, กระ
ลาไหม, เกณฑ์ตรวจเตรียมอยู่นำพระมหาพิไชยราชรถนั้น ครั้น
พร้อมกันแล้ว ทรงพระกรุณาสั่งให้พระท้าวหน้าผู้เป็นเจ้าพนักงาน
คักกลองสัญญา แล้วจึงเชิญสมเด็จพระบรมศพให้ไปตามกระบวน
ครั้นถึงต้นกล้วยพญายักษ์พระคลังวิเศษต้นมอ ๒ ต้นนั้น หลวงไชย
มนตรีว่าที่มหามนตรีซึ่งสัญญาให้หยกพระมหาพิไชยราชรถแล้ว
ข้าทูลละออง ฯ เกณฑ์แห่งทั้งปวงกลับหน้ามารายถวายบังคมส่งขอยุ
แต่มหาดเล็กถือพระแสงแลอินทรีพรหมชาวเครื่องพระอภิรมย์นั้น ขึ้น
กลับหน้าเข้ามาถือเครื่องประนมมือยืนอยู่ จึงทรงพระกรุณาบอก
พินิจให้ทั้งทาสทั้ง ๒ ต้นแล้ว, พระท้าวหน้าจึงคักกลองสัญญาแล้ว
เชิญสมเด็จพระบรมศพให้มาตามกระบวน ครั้นถึงต้นกล้วยพญายักษ์
พระคลังในใกล้พลับพลานักเสด็จ ๆ ๑๔ เฝ้ายอยู่บนพลับปลา จึงค
ซึ่งสัญญาหยกพญายักษ์ให้ข้าทูลละออง ฯ เกณฑ์แห่งทั้งปวงนั้นกรายถวาย
บังคมส่งขอยุตามกระบวน แล้วทรงพระกรุณาบอกพินิจให้ทั้งทาส
อีก ๒ ต้นสำเร็จแล้ว จึงคักกลองเชิญสมเด็จพระบรมศพไปถึงพระเมรุ
จึงคซึ่งหยกพระมหาพิไชยราชรถไว้ตรงหน้าประตูพระเมรุทิศบูรพ์แต่
เพลเข้าโมง ๑ สัปดาห์ แลพระราชโกษาขาวพระมาลา จึงเชิญ
พระลองออกจากพระบรมโกศแล้ว ชาวที่ชาวพระมาลาจึงเชิญพระ

๑๔ นักเสด็จนี้เป็นเจ้านายผู้ใหญ่กรุงกัมพูชา เข้ามาเฝ้าฯ เข้ามาพึ่งพระบรม
โพธิสมภารอยู่ในกรุง ปลาตอยุ่อยู่ไหนจดหมายเหตุนี้ว่าเฝ้ายอยู่บนพลับปลา ที่เรียก
ว่าพลับปลา เห็นจะเป็นโรงพันเคียว ๆ อยู่ไม่ห่างดิน

เสด็จเงินเข้ารับสมเด็จพระบรมศพไปในพระเมรุแล้ว เวียนนอก
เส้าแปดสามรอบแล้ว จึงเชิญสมเด็จพระบรมศพขึ้นตั้งเหนือพระ
เบญจาแล้วเชิญพระลองประทับเข้าไว้

แลขุนพรหมวิจิตร ขุนเพชรภรณ์ แลช่างมีชื่อ เอาฉัตร
แก้ว, ฉัตรประหล้า, ฉัตรทองอังกฤษ, ออกมาประทับ แลพันทองจึง
เชิญเครื่องพระมหาโกฐินเข้าตั้งในพระเมรุ ๒๘ องค์ แลตั้งเครื่อง
ชุมสาย ๕ มุมพระเบญจา แลทิศอาคเนย์, ทิศหริ, ๒ ทิศนี้ตั้ง
แลพายัพ, อีสาน, ๒ ทิศนี้ตั้งทิศขะ แลเครื่องพระอริมย์ตั้ง
ทิศบูรพ์ พระอริมย์ ๕ ชั้นตั้งเขี้ยวคู่ ๑ บังแทรกสี่เหลี่ยมปูทองคำ ๑
ตั้งปูทองคำ ๑ พระอริมย์ ๕ ชั้นตั้งเหลี่ยมปูทองคำ ๑ เครื่องชุมสาย
สี่แวงคู่ ๑ ตั้งใบทองคำ ๑ สองคู่ เข้ากันตั้งทิศบูรพ์ ๒ คู่ แลเครื่อง
ตั้งทิศทักษิณ พระอริมย์ ๕ ชั้นตั้งใบทองคำ ๑ บังแทรก แปดเหลี่ยม
ปูทองคำ ๑ ชุมสายสี่เหลี่ยมปูทองคำ ๑ รวม ๓ คู่ แลเครื่องตั้งทิศ
ประจิม พระอริมย์ ๕ ชั้น ตั้งเหลี่ยมปูทองคำ ๑ สี่น้ำเงินคู่ ๑ รวม
๒ คู่ แลเครื่องตั้งทิศอุดร พระอริมย์ ๕ ชั้นตั้งแปดเหลี่ยมเงินคู่ ๑
เข้ากันเป็นเครื่องทั้งในพระเมรุ ๒๘ พระองค์ แลฐานเครื่องนั้นทำหลัก
กลีบบัวสี่เหลี่ยมค้ำแปลว แลราวเทียบนางกล แลเตียงแว่นฟ้า แล
เตียงสำหรับเทศนา แลฉากแผงสำหรับบังเพลิงนั้น เป็นพนักงาน
ตั้งการจวนายก้านพระเมรุเอามาตั้งให้พนักงานชาวพระมณฑล ชาวเครื่อง
สนมศุภรัต ตั้งแต่งตามพนักงาน แลโคมเขาประซึ่งแขวนหว่าง

เครื่องนั้น เป็นพนักงานหมั้นภาชนะพระคลังในเอามาสั่งให้ขุนอินทรา
ทิพย์สนม ๆ ใต้ตาม แลขุนภูเบศร์นริภัย ขุนสุเรนทรภักษา ชาวที่
ยกราวงกลมาตั้งนอกม่านใหญ่หน้าพระที่นั่งราว ๑

แลทรงพระกรุณา ฯ ว่าแต่่งที่แลผูกม่านมุขทิศอุดรนั้นผิด จึง
ทรงพระกรุณา ฯ เรียกเอาแผนที่ไปทอกระเนตรแล้ว ทรงพระ
กรุณา ฯ ว่าแผนที่นั้นผิดเบญจศกนั้นผิดเพี้ยนอยู่ แลผูกม่านแต่
ริมซ้ายซ้ายมาที่เสาแล้วเลี้ยวตามเก็จออกไปเอามุขเก็จประตูทิศบูรพ์
นั้นผิด พระสงฆ์นั้นผิดก็ผิดนั้นแคบผิดที่ อนึ่งทอที่เสาในม่าน
นั้นก็ผิดที่หนึ่งอีกแล้ว อนึ่งผูกม่านในที่แต่เสาพระเมรุใหญ่ไปผูกเสา
มุขพระเมรุทิศอุดรแล้วไปผูกเสาเก็จมุขประตูพระเมรุให้เป็นตรวยมิได้
ตรงเป็นเหลี่ยมนั้นผิดอีกแห่งหนึ่ง อนึ่งม่านทิศข้างใต้นั้นก็มิได้
ผูกเลี้ยวไปตามเก็จ แลผูกแต่เสาพระเมรุซึ่งตรงไปถึงแผงพระเมรุ
ที่เดียว ให้ที่ข้างในแคบก็ผิดอีกแห่งหนึ่ง จึงทรงพระกรุณา ฯ
สั่งหมื่นไวยวรนาถว่า ให้ผูกม่านในที่นั้นตรงออกไปนอกเสามุข แล
ให้ผูกม่านสลักที่เสา แลผูกม่านต่อที่ใหญ่ไปถึงที่เสานั้นอย่าให้เลี้ยว
ไปตามเก็จเลย ให้ผูกซึ่งตรงไปเอาเหลี่ยมเก็จมุขประตูทิศบูรพ์ที่เดียว
อนึ่งที่เสานั้นให้ทอนอกม่านสลักข้างที่ใหญ่นั้น อนึ่งม่านทิศทักษิณ
นั้นอย่าให้ผูกตรงออกไปอย่างแผนที่เท่านั้นเลย แลให้ผูกเลี้ยวไป
ตามเก็จแล้วซึ่งตรงไปผูกเอาเหลี่ยมประตูทิศทักษิณที่เดียว แลที่
ข้างในจะอยู่นั้นจึงจะโตกว้างกว่าผูกม่านแต่ก่อน แลให้นายรัตน
บรรยงก์ นายจันทรมณเฑียร แต่งที่แลบูเสื่อพรมอย่างต่ำอย่างสูง

แลผูกม่านรับเสด็จพระราชดำเนินตามมื่นไวยวรรณารัตน์^{๑๕} นั้น จะได้
ทรงพระกรุณาทำหีบประการไถหามิได้นั้นแจ้งอยู่ในแต่่งที่ใหม่นั้นแล้ว

แลเมื่อวันแรกเชิญเสด็จพระบรมศพไปถึงพระเมรุ^{๑๖} นั้น เพลา
เช้าวัน ๕ ๓ คำ พระสงฆ์จะได้รับพระราชทานฉันทกัณฑ์^{๑๗} หามิได้
แลครั้นเพลาย่ำโมงหนึ่งกับเจ็ดบาท เสด็จกลับเข้ามาตามฉนวน
ประตูนครไชย^{๑๘} มาอยู่พระที่นั่งจักรวรรดิ และไปเสด็จอยู่ณพระปรัก
ษาศาสน์^{๑๙} ทรงพระกรุณาฯ สั่งให้แต่งไว้รับเสด็จนั้นหามิได้ ครั้น
เพลาย่ำแล้วโมง ๓ สามบาท เสด็จออกไปณพระเมรุ^{๒๐} นั้น พระ
สังฆราชาถวายพระธรรมเทศนาแจ้งสหัสสนัยในพระเมรุ พระครูเทพ
มงคลนำมาทีกา ๑ อันก็ขั้วคัมหาธาตุ^{๒๑} ส่ว ๒๐ รวม ๒๑ รูป ครั้นจบ
พระธรรมเทศนาแล้วพระสงฆ์สัทธิ^{๒๒} ราชาคณะ ๒๐ อธิการ
สามณะ ๒๓ อธิการปริยัติ ๑๗ รวม ๖๐ รูป ครั้นเพลาย่ำแล้ว ๒ โมง
เสด็จกลับเข้ามาแรมณพระที่นั่งจักรวรรดิ ครั้นเพลาค่ำเสด็จออกทอด
พระเนตรดอกไม้เพลิง ๑๖

ครั้นวัน ๖ ๓ คำ เพลาย่ำ^{๒๓} รุ่งแล้ว ๕ บาท เสด็จฯ
ออกไปปรินิขิตพระสงฆ์รับพระราชทานฉันทกัณฑ์^{๒๔} ในพระเมรุ ๔๐ สามสร้าง
ทวันออก ๖๐ รวม ๓๐๐ รูป แลพระสงฆ์^{๒๕} นั้นในพระเมรุ ๓ แถว แล
เมื่อพระสงฆ์^{๒๖} ฉันทกัณฑ์^{๒๗} ให้ยกปรุ^{๒๘} เทวคาเข้ามาตั้งไว้ในเครื่อง แลบาตร
ตั้งข้างใน ๔๐ บาตรนั้นส่งออกมาข้างหน้าถวายพระสงฆ์ฉันทกัณฑ์^{๒๙} ในพระเมรุ

๑๕ ประตูนครไชย เป็นประตูพระราชวังชั้นนอก อยู่ด้านใต้

๑๖ เสด็จออกทอดพระเนตรดอกไม้เพลิงที่พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ ซึ่ง
ทำนองเดียวกับพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ที่กรุงเทพฯ

แลบาตรตั้งขึ้นนำ ๖๐ บาทนั้นถวายพระสงฆ์ฉันสามสร้างที่เคย แล
 พระสงฆ์ฉันทั้งสองตำบลเป็นพระสงฆ์ ๓๐๐ รูป แลสำรับของขาว ๕๐
 นั้นมีสำรับมาก ๖ สำรับ สำรับของฉัน ๕๐ นั้นมีสำรับมาก ๒ สำรับ (นอก)
 นั้นมีแต่ปากบาตร^{๑๗} แลจะได้มีกระจากด้วยหามิได้ อนึ่งเกณฑ์ให้ข้า
 ทูลลอออรุณดิพระบาทปรินิพพาน แลรับบาตรส่งบาตรเป็นสองเหล่า แลพระ
 สงฆ์ซึ่งรับพระราชทานฉันแลสามสร้างนั้น ให้ฉันนั้นเข้าไปในพระเมรุ
 ขรรจบกันกับพระสงฆ์ ๕๐ รูปนั้น เป็นพระสงฆ์ ๓๐๐ รูปด้วยกันจึงสวดป
 กรณ์ ๆ สำเร็จแล้วจึงถวายไทยทาน ครั้นเพลามาโมง ๓ เสด็จ
 กลับมาณพระที่นั่งจักรวรรดิ จึงทรงพระกรุณาฯ สั่งให้นายสีหิมหาค
 เล็กถามชาววัง, พิเศษ, ว่าเคยชมมุกน้อย อนึ่งทรงพระกรุณาฯ
 สั่งพระยาอภัยมณเฑียรผู้ว่าทสมุหนายกว่าในพระเมรุนี้มีคนนัก ให้ให้ห
 ่อ่งเก็จข้างบนแต่พอเสมือเพดาน แลแหระกว้างขาวแจ้งอยู่ใน
 แผนทนั้น ครั้นเพลามาโมง ๓ สามบาท เสด็จฯ ออกไปพระเมรุ พระ
 ธรรมโศกมถวายพระธรรมเทศนาแจรัสสันนิษ พระมหามงคเฑาะพ
 มาติกา ๑ ค่ำสวดอันคัมภีร์โลกแสง ๒๐ รวม ๒๑ รูป ครั้นจบพระธรรม
 เทศนา จึงสวดปกรณแล้วชักผ้า เป็นพระสงฆ์ราชาคณะ ๑๘ อธิการ
 สามเณร ๒๕ อธิการปริยัติ ๑๗ รวม ๖๐ รูป สำเร็จเพลาย้ายแล้ว
 ๒ โมง ๘ บาท เสด็จกลับมาณพระที่นั่งจักรวรรดิ ครั้นเวลาค่ำเสด็จ

๑๗ ที่ว่ามีแต่ปากบาตร ตรงนี้ควรเข้าใจว่า ลักษณะการเลี้ยงพระครั้งกรุงเก่า
 แม้ในงานหลวง ไม่มีสำรับเลี้ยงพระหมดทุกองค์ ที่ไม่มีสำรับ พระฉันขาวหวาน
 จากของฝ่ายบาตร ธรรมเณรมิยอมเลี้ยงพระแต่โบราณ คงใช้ฝ่ายบาตรใส่กับเข้าของหวาน
 เป็นปรกติ ที่มีสำรับนั้นเป็นอดีต

ออกทอพระเนตรออกไม่เพลิงดมขพระที่นั่งจักรวรรดิ ครั้นทอออก
ไม่เพลิงสำเร็จแล้วเสด็จขึ้น แล้วเสด็จออกณเตียงเงินตั่งนำพระที่นั่ง
จักรวรรดิฝ่ายซ้ายนั้น ข้าทูลลอองเฝ้าพร้อมกันอยู่ ครั้นเพลาท่มมี
เศษเพลิงไหม้ณศาลาไทยทานพระคลังในแลโรงสังเค็ดโรงหนึ่ง ฉัตร
เบญจรงค์คัน ๑ ตั้งตรงนำวัดพระศรีสรรเพชญ์นั้น เสด็จออกดม
พระที่นั่งจักรวรรดิ ทอพระเนตรให้ข้าทูลลอองเฝ้าพระบาทดับเพลิง จึง
ขีตประตูประราชวังแลประตูนครไชยโยมิให้คนเดินลมเข้าออกไปมา
ได้ ครั้นเพลา ๒ ท่มเพลิงจึงดับสำเร็จแล้ว ทรงพระกรุณาสั่งให้
ผ่อนเอาราชวัตรแลฉัตรรายทาง ตรงนำพระที่นั่งจักรวรรดินั้นไปตั้งแทน
ครั้นรุ่งขึ้นณวัน ๗ ๘ ๙ ค่ำเพลา ๔ บาทเสด็จพระราชดำเนินออก

ณพระเมรุ พระสงฆ์สวดปกรณ์ ๑๐๐ รูปมีแต่ปากบาตรแลกระพาด ๑๐๐
จะไกรับพระราชทานฉันทวยหามิได้ ครั้นเพลาโม่ง ๑ จึงเสด็จ
กลับมาณพระที่นั่งจักรวรรดิ แล้วพระราชสมบัติเชิญแก้วสุภาวณูจน์
ใส่พานทองตระกูลเงินรองออกไปณพระเมรุ พระศรีมโหสถส่งเอา
เพลิงฟ้า^{๑๘} แล้วนายมีใจรักศิสนมเบิกเอาโคมเงินเหลียมแปดหมวดย
แลเทียนเลี้ยงเพลิงฟ้านั้นไว้ในพระเมรุ ครั้นเพลาย้ายแล้ว ๒ บาท
เสด็จ ๑ ออกไปณพระเมรุ พระธรรมไตรโลกถวายพระธรรมเทศนา
แจ้งสหัสสนัยนั้น พระครูเทพมงคลนำมาคีตา ๓ คู่สวดอันคัมภีร์รามาวาต
๒๐ รวม ๒๑ รูป ครั้นจบพระธรรมเทศนาจึงสวดปกรณ์ถวายผ้าราชา
คณะ ๓๐ อธิการสำมะณะ ๓๐ อธิการบริขาร ๓๐ รวม ๓๐ รูปสำเร็จแล้ว

ครั้นเพลาย่ำแล้ว ๒ โมง จึงทรงพระกรุณาฯ สั่งให้เชิญเครื่อง
 แล้วยกอกไม้, รั้วราชวัตร, ฉัตรยกอกไม้, ซึ่งขุนอินทรสนมซ้าย
 ขุนจันทรสมนมขวาเอามาทั้งนั้นออกจากพระเมรุแล้ว จึงเชิญพระลอง
 ออกจากพระบรมโกศแล้ว ทรงพระกรุณาฯ สั่งให้ลั่นฆ้องใหญ่
 ประทับแค้นซึ่งกันพระเมรุทั้ง ๔ ทิศนั้นลงแล้ว จึงเชิญสมเด็จพระ
 บรมศพลงจากพระเบญจา ตั้งไว้ณเตียงแค้นฟ้าค่อเส้าแผ่นำพระ
 ทิ้งฝ่ายซ้าย แล้วจึงให้ลั่นฆ้องเพดานกำมะหยี่ปักทองนั้นลงแล้ว ให้รื้อ
 ม่านสลักประตูปิดศพนั้นออกไว้ทั้งสองชั้นแล้ว จึงให้เส้ดำรง
 เอาเพดานหยวกขึ้นผูก แล้วให้ลั่นฆ้องประตูปิดศพ ทิศอุดร ทิศทักษิณเข้า
 ไว้ แลเส้ซึ่งใกล้พระเบญจานั้นให้ม้วนเข้าไว้ อนึ่งเส้พรมปูมทิศ
 ประจิมค่อทิศข้างในนั้นให้ม้วนแก่นอกม่านเข้าไว้แล้ว ขุนสยมพร
 ชาวน้ำสรงจึงเชิญพระสาครทองคำเข้าไปในพระเมรุ ใส่ น้ำตั้งไว้ณ
 เตียงแค้นฟ้าริมเส้าแผ่นำศพเตียงเหนือองค์หนึ่ง แลเชิญพระสาคร
 ทองคำ ใส่ น้ำตั้งไว้ณเตียงแค้นฟ้าข้างเส้าแผ่นำทิศประจิมข้างเหนือ
 องค์หนึ่ง แลสนมจึงเอาสาครทองเหลืองใส่ น้ำตั้งไว้ณทิศทักษิณ ๓ ใบ
 แล้วหมั้นตาม หมั้นคม หมั้นโคม หมั้นฟาก สนมซ้ายขวาจึงเอาเส้า
 พระเชิงตะกอน แลตารางเหล็กขึ้นคองบนพระเบญจาแล้ว พระราชโกษา
 แลชาวพระมณฑล จึงเชิญสมเด็จพระบรมศพขึ้นตั้งเหนือพระเชิงตะกอน
 แล้วหมั้นเทวาทิศย์ เอาฉลองพระหัตถ์แลเทียบทองสั่งให้มหาตเล็กทูล
 เกล้าทูลกระหม่อมถวาย ครั้นเพลาย่ำแล้ว ๒ โมง ๓ บาททั้งได้ฤกษ์

แลขุนโชติ ขุนโลกไณยา ขุนเทพากรณ์ โหระ ให้พระโคมแตรสังข์
 ฆ้องกลอง จึ่งถวายพระเพลิง ครั้นเพลาย่ำแล้ว ๓ โมง ๕ บาทเสด็จ
 พระราชดำเนินกลับมาณพระที่นั่งจักรวรรดิ อยู่แต่พระราชโกษา แล
 ขาวพระมัลลายนางพนักงานทั้งปวง ครั้นเพลาย่ำแล้ว ๕ โมงตำรว
 ใหญ่แลสนมตำรวนอก เชิญพระมหาพิไชยราชรถเข้ามาประทับ
 ไว้ณมุขพระเมรุทิศบุรุษ แลพระพิไชยราชรถโยง ปรายเข้าตอก
 อ่าวนึงสี่ แลปลั้วทั้งปวงมาตั้งเตรียมไว้ตามกระบวน^{๒๐} ตก
 หนึ่งเมื่อเชิญสมเด็จพระบรมศพออกไปณพระเมรุ^{๒๑} ครั้นเพลาค่ำ
 เส็จ ๆ ออกทอดพระเนตรตอกไม้เพลิง ครั้นเพลาท่ม ๑ ขุนบำเรอภักดี
 ให้นำบริตันบรรยงก์ นายจันทร์มณเฑียร แลนายพนักงาน เอาเพดาน
 หยวกลงเสียบแล้ว จึ่งให้เอาเพดานกำมะหยี่แลม่านใหญ่^{๒๒}นั้นขึ้นผูกไว้
 ทั้งสี่ทิศ^{๒๓}หนึ่งเก่า แลขาวพระมัลลาย่ำสมเด็จพระอัฐิ แลนายพนักงาน
 จึ่งเอาฉากแผงเข้าบังเพลิงไว้ทั้ง ๔ ด้าน แลให้พนักงาน^{๒๔}ชาวเครื่องเชิญ
 เครื่องพระมหากษัตริย์เข้าไปตั้งไว้ในพระเมรุ^{๒๕}หนึ่งเก่า แลราชวัตร
 ฉัตรเครื่องประกับทั้งปวงนั้น พนักงานจะได้เอาเข้าไปประทับไว้เหมือน
 หนึ่งเมื่อสมเด็จพระบรมศพอยู่นั้น^{๒๖}หามิได้ ครั้นเพลาค่ำ ๑๑ ท่มข้าทูล
 ลอองพระบาทเกด^{๒๗}แห่งทั้งปวง มาเตรียมพร้อมกันอยู่ตามกระบวน
 ครั้นณวัน ๑ ๒ ๓ ค่ำเพลารุ่งแล้ว ๓ บาท เส็จ ๆ ออกไปส่งพระ
 อัฐิณพระเมรุ แลพระสังฆสัทย์กรมพระราชวัง ๑๕ อธิการสาม^{๒๘} ๓๕

๒๐ ควรจะสังเกตว่า แห่พระอัฐิครั้งกรุงเก่า มีกระบวนราชรถแลโยงไปรบ
 ทั้งรูปสัตว์อย่างแห่พระศพไปเมรุ ในกรุงรัตนโกสินทร์ จัดเป็นกระบวนน้อย

เจ้าทรงพระผนวช ๓^{๒๓} อธิการปริยัติ ๙ สวดกล่ามสร้าง ๔๐ รวม ๑๐๐ รูป แล้วเชิญเครื่องซึ่งตั้งไว้นั้นออกไปแห่ และมีแต่ปากบาตร แลกระทก ๑๐๐ จะได้รับพระราชทานฉันทภัยหามิได้ ครั้นเพลาเช้า โมง ๓ ห้าบาท จึงเชิญพระอัฐิเข้าพระบรมโกษฐแล้วขึ้นตั้งบนพานทองสองชั้นมีครุฑอีก แลพระราชโกษาแบกพระอัฐิเชิญขึ้นพระมหาพิไชยราชรถ แลชนพิพิธสมบัติชาวพระมาลา เข็มข้าวมาห่อ เคียงพระอังคารใส่พานทองตั้งบนพระยานมาศ ๓ คันแล้ว แลพระราชโกษาชาวพระมาลาประคองพระบรมโกษฐ ครั้นเพลาเช้า โมง ๓ หกบาท จึงตั้งกลองสัญญาณเคลื่อนพระมหาพิไชยราชรถแห่ไปตาม กระบวน จึงเสด็จ ๗ มาตามถนนเข้าประตูนครไชยออกประตู ถนนฝ่ายขวา เข้าประตูแสงงามออกประตูหลังพระคลังวิเศษไป ประทับเกยลา เสด็จ ๗ เข้าประตูถนนวัดพระศรีสรรเพชญ์มาทำบายร่น้ำ ซึ่งแต่ที่ไว้รับเสด็จสำหรับประพรมพระอัฐินั้น ครั้นพระมหาพิไชยราชรถมาถึงประตูตรงนำวัดพระศรีสรรเพชญ์ จึงตั้งสัญญาณให้หยุดพระมหาพิไชยราชรถเข้าประทับร่น้ำ ซึ่งตั้งตำรวจตั้งไว้นั้นแล้ว แลพระราชโกษา ชาวพระมาลา จึงเชิญพระบรมโกษฐขึ้นพระยานมาศสำหรับโสกันต์ ซึ่งตั้งตำรวจมมาแต่พื้นเงินนั้น แล

๒๑ เจ้าทรงผนวชในเวลานั้นมี ๒ พระองค์ คือ เจ้าฟ้าตรัสน้อย พระราชโอรสของเจ้าฟ้ากรมหลวงโชธาเทพ พระองค์ ๑ เจ้าฟ้านเรนทร กรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ พระราชโอรสสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ พระองค์ ๑ ที่กล่าวในจดหมายเหตุนี้เห็นจะเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ เจ้าฟ้าตรัสน้อยคงนับว่าเป็นเจ้าภาพ ด้วยเป็นพระศุภสมเด็จพระชนนีของท่าน

พระราชโกษาขึ้นประคองพระบรมโกษสู่นาบนพระยานุมาศ แลคู่ให้
 ๒๕ คู่ขึ้นไปถึงหน้าพระวิหารใหญ่วัดพระศรีสรรเพชญ์ จึงวางพระยานุ
 มาศลงแล้ว พระราชโกษาแบกพานทองซึ่งรองพระอัฐิขึ้น เข้าไป
 ในพระวิหารไปทำขจรนำ แลขนอรรณวรักษานิมนต์พระราชาคณะ ๓๕
 อธิการสำมะโน ๓๕ เจ้าทรงผนวช ๑ อธิการปริยัติ ๘ รวม ๖๐ รูป
 สกปรกแล้ว จึงประจุพระอัฐิ ๒๒ แลเจ้าพระยาพระยาพระพลวงชน
 หมั้นให้พระอัฐิไปนั้น ครั้นเชิญพระอัฐิเข้าไปในพระวิหาร แต่เครื่อง
 พระมหากษัตริย์ไปถึงประตูวัดพระศรีสรรเพชญ์แล้วหยุดอยู่ ครั้นเกณฑ์
 แห่กลับออกมาพร้อมกันแล้ว จึงตั้งให้เศษพระอัฐิการบรวงสรวงด้วย
 เกณฑ์แห่ทั้งปวง จึงให้เศษพระอัฐิการไปตามกระบวน เข้ากำแพง
 ซึ่งร้าง ๒๓ นั้นมาหลังศาลาลูกขุนออกประตูท่าปราบ ลงเรือพระที่นั่ง
 สวรรคตหงษ์ แลหมั้นพรสัณทรว หมั้นอินทราจำเริญ หวีหมั้นเครื่อง
 เรือพระที่นั่ง เอาเครื่องศรีสังฆาภิบาลสำหรับช้างเรือพระที่นั่งลงทั้ง แล
 อินทพรหมซึ่งแห่มานั้นลงนั่งรับต้นทองช้างเรือ อินทรา ๘ พรหม ๘

๒๒ เรื่องที่บรรจุพระอัฐิในวัดพระศรีสรรเพชญ์ ในหนังสือพระราชพงษาวดาร
 กล่าวถึงเรื่องบรรจุพระอัฐิ ถัดบรรจุที่ทำขจรนำพระวิหารอย่างนี้ ขวนให้เข้าใจว่า
 บรรจุพระอัฐิเจ้านายที่ทำขจรนำวิหารหลวงหลังเดียวกัน แต่ครั้นตรวจดูท้องที่ในวัด
 พระศรีสรรเพชญ์ มีวิหารใหญ่น้อยหลายหลัง พระเจดีย์ใหญ่น้อยก็มีมากกว่ามาก
 ได้เคยพบพระอัฐิในพระเจดีย์ราย จึงเข้าใจว่าบรรจุในทำขจรนำพระวิหารนั้น น่าจะ
 บรรจุไว้ชั่วคราว แล้วย้ายไปบรรจุจริงที่พระวิหารฤ็พระเจดีย์ซึ่งสร้างขึ้นบรรจุอีกครั้ง ๑

๒๓ กำแพงร้าง นี้ยังตีความไม่ออกว่าจะเป้นกำแพงที่ไหน แลทำไมจึงร้างอยู่
 ในพระราชวัง

รวม ๑๖ คน ใญ่เสด็จพระอังกการไปลอยนวกพุทโธสวรรค์ แลเรือ
คู่แท่นนั้นตามกระบวนมหาศไทย กระลาโหมเกดท์

อนึ่งเมื่อเพลาเข้าเสด็จไปสรงพระอัฐิแล้ว จึงทรงพระกรุณา ฯ
สั่งให้ขุนบำเรอภักติเชียวพระเสด็จมารับ เสด็จจากพระราชยานทอง
แล้วระไ้เสด็จ ฯ แวะไปณพระที่นั่งจักรวรรดิทิหามิไ้ เสด็จ ฯ ไป
ตามทางฉนวนข้างใน ลงเรือพระที่นั่งฉนวนประจําท่าพระราชวังหลวง
ออกไปพระราชวังบวร ฯ ที่เดียว

อนึ่งมนัสมอใจราชมหาคเ็กรับพระราชโองการสั่งว่า ฅวัน
๒ ฯ ๓ คำนั้จะเสด็จปรินิบัติพระสงฆ์ฉน ๓ หาบในพระเมรุ ๔๐ รูป ^{๒๔}
ครันรุ่งขึ้นฅวัน ๒ ฯ ๓ ค่ำเพลาเข้า เสด็จ ฯ มาแต่พระราชวังบวร ฯ
ปรินิบัติพระสงฆ์ฉน ๓ หาบณพระเมรุราช เปนพระสงฆ์ฉนสามหยา ๓
ด้วยสามหยาฉน ๓๗ รวม ๔๐ รูป แลเจ้าพระยาพระยาพระหลวง
มหาคเ็กรแลเกดท์แห่เสด็จนั้น นุ่งลายห่มเสื้อขาวไ้พอกเกี้ยว
ตามบันคาศักดิ์ แลขุนทิพไพชนต์ ขุนราชพิมาณ คุมพระเสด็จ
ไปรับเสด็จ ฯ แต่ฉนวนประจําท่าพระราชวังหลวงมาทางฉนวนใหญ่
ออกฉนวนนำวักพระศรีสรวเพ็ชฅญ์ เลี้ยวมาตามฉนวนประทับเกย
ณพระที่นั่งจักรวรรดิข้างในนั้น จะไ้ให้เครื่องพระอิริยาบถมาด้วย
หามิไ้ แลเสด็จ ฯ ออกเกยพระที่นั่งจักรวรรดิข้างนำฝ่ายขวา

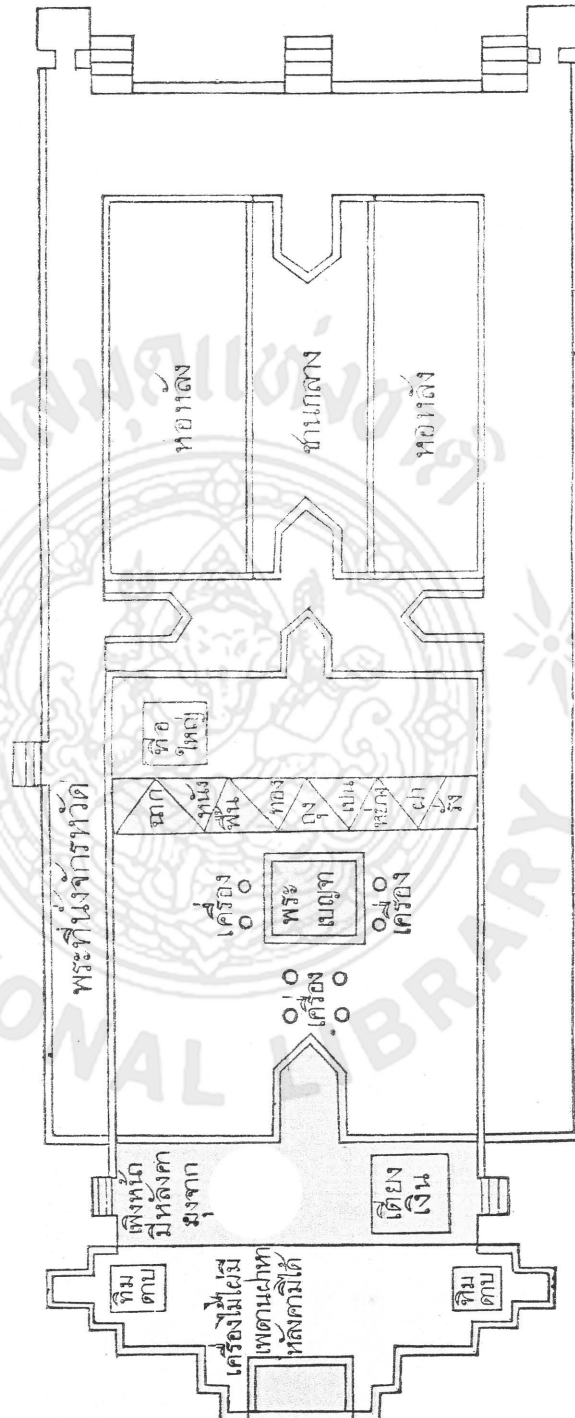
๒๔ ควรสังเกตตามจดหมายเหตุนั้ แห่พระอัฐิกลับวันแรม ๒ ค่ำ ต่อรุ่งขึ้น
แรม ๓ ค่ำจึงเล็ยพระสามหยาที่พระเมรุ ในกรุงรัตนโกสินทรทำสามหยาบกับเก็บพระอัฐิ
ในเวลาเดียวกัน

นายปลัดวังขวาทที่ขุนรักษมณเฑียร ขุนทิพไพฑนค์ นายปลัดวัง
ซ้าย คุณพระวาชยานทองรับเสด็จ เสด็จขึ้นพระราชยานทองแล้ว
แต่เสด็จออกไปตามฉนวน ออกประตุนครไชยไปถึงพระเมรุเพลา
ย่ำรุ่งแล้ว ๔ บาท พระสงฆ์ได้รับพระราชทานฉันสามหาบ ๓
ถ้วยสามหาบนั้น ๓๗ รวม ๕๐ รูป พิเศษแต่งสำรับของควา ๕๐
ของฉัน ๕๐ รวม ๘๐ สำรับ มีกระพาศ ๕๐ ถ้วย ครั้นฉันสำเร็จ
แล้วจึงพระราชทานผ้าไตรแก่พระเทพมุนี พระอาจารย์วัดโคกเคียน
มหาอินทวิเทศมหาพรหมณ์ ในเกณฑ์ ๓ หาบแต่ ๓ รูปนี้ แล
พระสงฆ์ฉันถ้วยสามหาบ ๓๗ รูปนั้น จะได้รับพระราชทานผ้าถ้วย
หามิได้ แลเมื่อพระสงฆ์ฉันอยู่นั้นประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ร้องไชย
ครั้นพระสงฆ์ฉันสำเร็จแล้ว เพลาเข้าโมง ๑ ห้าบาท จึงเสด็จ
กลับมาฉนวนประตุนครไชย มาประทับเกยพระที่นั่งจักรวรรดิช้าง
นำฝ่ายขวา นายปลัดวังขวาทที่ขุนรักษมณเฑียร ขุนทิพไพฑนค์
นายปลัดวังซ้าย คุณพระเสด็จแลบังพระสุริย์รับเสด็จแต่เกยพระ
ที่นั่งจักรวรรดิช้างในไปทอดพระเนตรโรงแสงสรวพาทย์แล้วเสด็จไป
ตามฉนวนวัดพระศรีสรรเพชญ์ ไปลงเรือพระที่นั่งฉนวนประจําท่า
แล้วเสด็จออกไปพระราชวังบวร ฯ

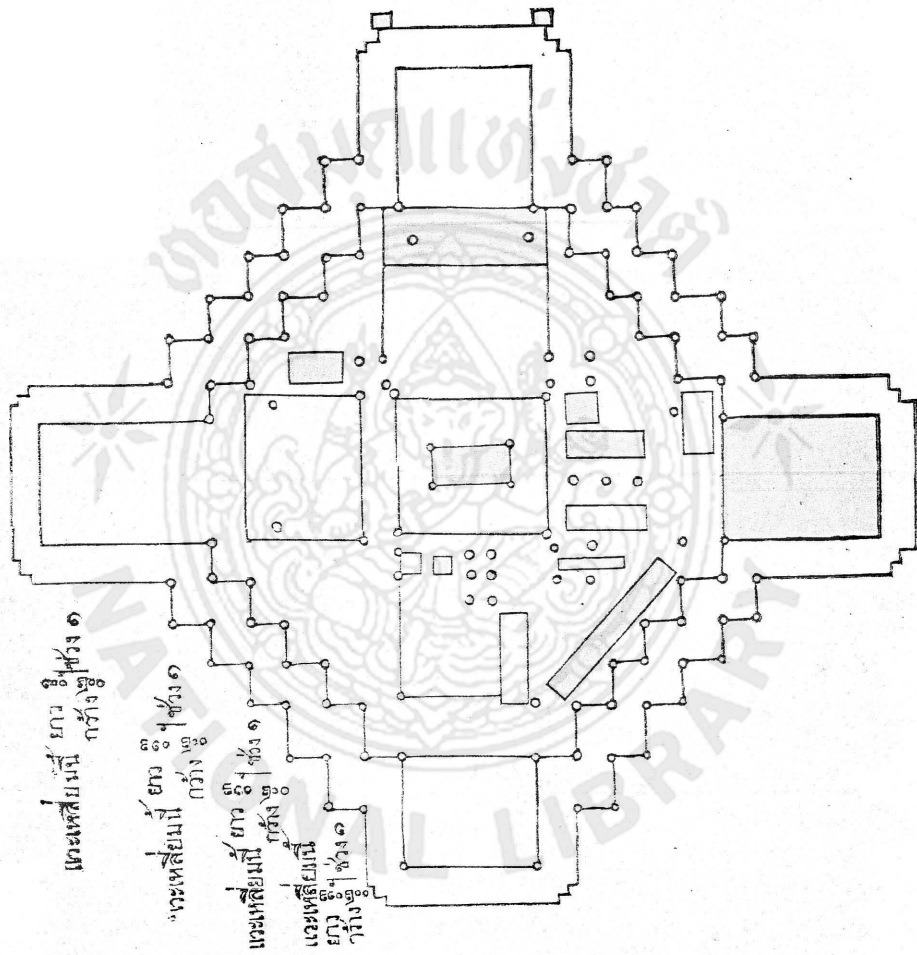
อนึ่งมีนไวยวรรณารับพระราชโองการ สั่งว่าพันที่พระเมรุ
นั้นพนักงานชักตะทำให้ลุ่ม ๆ ตอน ๆ อยู่มิได้เสมอกันนั้น ครั้น
แต่งทั้งเอาพระมปลงลงสองชั้นสามชั้นบ้างที่ จึงเสมอกัน ถ้าแต่
ไปเมื่อนำให้เจ้าพนักงานทำพื้นข้างทิศอุดร ซึ่งจะได้แต่งที่นั้นให้ทำ

เป็นเรือกลไฟให้เสมอกัน อย่าให้เป็นลุ่ม ๆ ดอน ๆ อยู่ดูจากรังไข่ได้
กฎหมายการสมเด็จพระบรมศัพทวงศ์เจ้ากรมหลวงโยธาทิพ เล่าถึง
นฤพานฉวิฑูทโธสวรวรย์นั้น มีแจ้งอยู่ในกฎหมายแลแผนที่มหาดไทย
กระลาโหมเกณฑ์นั้นแล้ว

วัน ๒ ๒ ๑๒ ค่ำ จุลศักราช ๑๐๙๙ บมะเสงนพศก เพลา
เจ้ากรมหลวงอินทนิลเสด็จขึ้นนฤพาน ณ พระตำหนักพระที่นั่งพระปรีศ
ฝ่ายขวา ๗

แผนที่พระที่นั่งอรรครัตน์ไพชยนต์

แผนที่พระบรมมหาราชวัง

พระบรมราชวินิจฉัย ของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
เรื่องแผนที่พระราชวังหลวงกรุงเก่า

พระกระแสพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง

เรื่อง

พระราชมนต์เฑียรในกรุงเก่า

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ สร้างพระราชวังที่วัดพระศรีสรรเพชญ์เมื่อจุลศักราช ๙๑๒ ปี มีปรากฏในพระราชพงษาวดารแล้วว่า สร้างปราสาทสามองค์ พระราชมนต์เฑียรนอกนั้นไม่กล่าว

ต่อไปภายหลัง แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ กล่าวว่าเสด็จออกทรงศีลณพระที่นั่งมังคลาภิเษก ทอดพระเนตรเห็นพระบรมสารีริกธาตุเสด็จไปวิหารข้างทิศบูรพ์ จึงได้สร้างพระมหาธาตุ พระที่นั่งมังคลาภิเษกนี้ไม่ใช่เปลี่ยนชื่อปราสาท แลไม่ใช่เป็นปราสาท เป็นพระที่นั่งตามธรรมดา

ครั้นเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ เสด็จไปตั้งเมืองนครหลวงกรุงกัมพูชาได้ เมื่อจุลศักราช ๙๙๓ ให้พระนครอินทราชาบุตรครองราชสมบัติเมืองนครหลวง ให้เอารูปพระโครูปสิงห์สัตว์ทั้งปวงมากวบ ครั้นถึงพระนครแล้ว จึงให้เอารูปสัตว์ทั้งปวงไปไว้ณพระศรีรัตนมหาธาตุบ้าง วัดพระศรีสรรเพชญ์บ้าง

การที่ออกชอวัดพระศรีสรรเพชญ์ในเวลานี้ ใช่ว่าจะกล่าวเพราะที่วัดนั้นยังเป็นวังอยู่ แลสิ่งเกดกในวงกำแพงพระราชวังก็หาควรจะมีวัดพร้อมกันกับวังเช่นพระราชวังชั้นหลังนี้ไม่ ถ้าจะมีวัด

สำหรับพระราชวังเวลานั้นคงจะเป็นวิหารเกลบ รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส
ที่วิหารเกลบ ถ้าในเวลานั้นจะเรียกว่าวัดพระศรีสรรเพชญ์ก็ว่าได้
ถ้าไม่เช่นนั้นก็ตั้งไว้ในวังที่เคียบ เมื่อยกวังเป็นวัดแล้ว รูปสี่เหลี่ยม
ก็ตั้งไว้ในที่เดิม

ในแผ่นดินเดียวกันนั้น เมื่อศักราช ๗๘๘ เพลิงไหม้พระราช
มณเฑียรสถาน ศักราช ๗๘๘ เพลิงไหม้พระที่นั่งตรีมุข มีเนื้อความดังนี้

คเนศพระราชวังครั้งนั้น ปราสาทสามองค์คือ :- พระที่นั่ง
ไพฑูริย์มหาปราสาท พระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาท พระที่นั่งไธ
สวรรย์มหาปราสาท คงจะเป็นวิหารบอก ซึ่งตั้งอยู่ในระหว่างพระเจดีย์
๓ องค์ ที่เห็นปรากฏอยู่จนบัดนี้ คงจะเป็นปราสาทที่เหลือไม่ได้
ย่อย่อย อย่างย่อย ๆ เท่าที่เห็นอยู่นี้ ไม่สู้จะเป็นที่ประทับสบายนัก
จึงได้มีพระที่นั่งตรีมุขพระราชมณเฑียรแลพระที่นั่งมังคลาภิเษก

ถ้าจะคเนศพระที่นั่งตรีมุขนั้น คงจะเป็นที่เสด็จออกมขน่า อีก
สองมุขเป็นที่ประทับ พระราชมณเฑียรอยู่หลังเข้าไป ลักษณะ
อย่างพระราชวังเดิมที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นพระราชวังกรุงธนบุรี ถ้าใน
พระบรมมหาราชวัง พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระที่นั่งไพศาล
ทักษิณเป็นตรีมุข พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานเป็นพระราชมณเฑียร แต่
ขนาดใหญ่เล็กเทียบคปราสาทคงจะไม่ใหญ่เช่นหม่พระที่นั่งจักรพรรดิ
พิมานเป็นแน่ น่าที่จะเท่า ๆ กับพระราชวังเดิม แลที่ซึ่งตั้งนั้นที่ไหน
ไม่เหมาะเท่าที่พระวิหารใหญ่ถ้ำวันออก

พระที่นั่งมิ่งคลาภิเศกในพระราชวังเก่านี้ เป็นที่ทรงศีลฤๅ
เป็นที่ประทับสำราญ ไม่ใช่ที่ประทับอยู่เป็นนิจ ที่ซึ่งควรจะต้องมีอยู่สอง
แห่ง คือ อยู่แนวกำแพงแก้วพระที่นั่งตรีมุข เช่นหอพระปริตสาตรา
คม ฤๅพระที่นั่งกสิการมัยในพระบรมมหาราชวัง ฤๅพระที่นั่งมิ่ง
คลาภิเศก พระที่นั่งเอกอลงกฎในพระราชวังบวรฯ อย่างหนึ่ง ฤๅไม่
เช่นนั้นก็อยู่ตรมุขเหนือมุขใต้ของพระที่นั่งตรีมุข เช่นหอพระเจ้า
หอพระอัฐิซึ่งต่อกับพระที่นั่งไพศาลทักษิณ จะออกไปตั้งอยู่ข้างนอกที่
เดียวไม่ได้ เพราะถ้าตั้งอยู่ข้างนอกที่เดียว สมเด็จพระราเมศวรที่ไหน
จะไปเห็นท้าวเมณฑิยรนั่งขวางทาง เพราะผิดตำแหน่งเป็นข้างนอก
แต่ถ้าหากว่าจะเป็นพระที่นั่งข้างในที่เดียวก็ไม่ได้ เพราะพระราชวัง
หันหน้าตะวันออก ที่ไหนจะทอดพระเนตรเห็นพระตำหนักอากาศคฤงนิที่
ซึ่งสร้างวิเศษหาชาติได้ จึงสันนิฐานว่าจะตั้งอยู่เหมือนหอพระเจ้า
หอพระอัฐิในพระบรมมหาราชวัง

เมื่อได้ความสันนิฐานเช่นนั้น จึงเห็นเหมาะว่าพระที่นั่งตรีมุข
แลพระราชมณฑิยรทั้งอยู่ในที่พระวิหารหลวงกับด้านตะวันออก พระที่นั่ง
มิ่งคลาภิเศกคงจะตั้งอยู่ที่วิหารหลังพระอโยสธ เป็นตรงปลายตรีมุข
ข้างหนึ่ง แลข้างเหนือคงมีอีกองค์หนึ่งซึ่งไม่มีเหตุจะกล่าวถึง ถึง
พระที่นั่งจอมทองซึ่งพระเจ้าอยู่หัวทรงธรรมออกนอกหนึ่งต่อพระ ก็คง
จะเป็นข้อเก่า ไม่ใช่สิ่งใหม่ เป็นข้อของพระที่นั่งเย็น เช่นกสิกา
กรมัยอยู่แนวกำแพงท้องพระโรง แต่ที่วิหารสามหลังเกียวนั้นจะเคลื่อน
คลาภิเศกที่เดิมก็ไม่ได้ ด้วยพระวิหารใหญ่นั้นโตมาก คงต้อง
ขยายที่ออกไป

ต่อพระราชมนต์เค็ยรไปตามแนวพระระเบียงวัดพระศรีสรรเพชญ์
 เค็ยวันคงเป็นเรือนจันทน์ แล้วจึงมีกำแพงอิฐขึ้นหนึ่งซ่งกันเป็นข้าง
 นำข้างใน พระเจ็ยซึ่งแทรกในหว่างกลางปราสาทนั้น คงจะเป็น
 สมเด็จพระรามาวชิรที่ ๒ สร้างบรรพพระอิฐสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
 เพราะมีปรากฏว่า

คักราช ๘๓๖ ประทับฐานพระอิฐสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
 เข้าในพระมหาสถูป คงเป็นในพระเจ็ย ๓ องค์นี้ องค์ใดองค์
 หนึ่ง น่าจะเป็นองค์กลางถืองค์ตัวนอก แลถ้าจะเท่าตัวอีก ๒
 องค์นั้นคงจะได้บรรพพระอิฐสมเด็จพระรามาวชิรที่ ๒ แลสมเด็จพระบรม
 ราชมหาพุทธางกูร

พระราชวังใหม่

คักราช ๘๔๖ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จเล็งถวัลย
 ราชสมบัติ ยกวังทำเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ เสด็จลงไปตั้งพระ
 ราชनिเวศน์ประทับอยู่ริมน้ำ สร้างพระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาท
 องค์หนึ่ง พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทองค์หนึ่ง ๒ องค์เท่านั้น หา
 ใช่ ๓ อย่างแต่ก่อนไม่ ปราสาทองค์ใดที่อยู่ริมน้ำ ปราสาทองค์
 นั้นน่าจะเป็นเบญจรัตน

ก่อนนั้นมาพมหาราชหนึ่งเสียบมีได้กล่าวถึงพระที่นั่งเ็ย
 กระทั่งราชานิเวศน์ก็ไม่กล่าวว่ามีที่ไหน มากล่าวถึงราชานิเวศน์
 สมเด็จพระเอกาทศราชแห่งหนึ่ง พระเจ้าอยู่หัวปราสาททองแห่งหนึ่ง

กล่าวเป็นแบบเดียวกันด้วยความตั้งใจจะเลียนกัน เพราะอยากจะมี
บุญเหมือนกัน กล่าวว่เสด็จขึ้นไพบยนต์มหาปราสาท คำที่เรียก
ว่ไพบยนต์ในที่นี้ ไม่ใช่ก็กล่าวเฉพาะเป็นนามประจำของพระที่นั่ง
องค์ใด เป็นสามัญนามของปราสาททั่วไป แต่เข้าใจได้ว่าหมายจะ
กล่าวถึงพระที่นั่งสุวรรณพิเศญ์ปราสาท

อนึ่งพระที่นั่งมิ่งกลาภิเศกในพระราชวังใหม่นี้ ฟังกล่าวครั้ง
แรกในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศราช แต่คงจะได้สร้างมาก่อนแล้ว
ช้านาน แต่ไม่ใช่มีออกเป็นปราสาท สังเกตดูตามที่ว่าในการพระ
ราชพิธีราชาภิเศกตั้งแต่ทรงขึ้นถือนภิเศก จะได้ว่าที่พระที่นั่ง
สุวรรณพิเศญ์ปราสาท แต่เสด็จออกถวายราชสมบัติแด่เฉลิมพระราช
มณเฑียร มาทำที่พระที่นั่งมิ่งกลาภิเศก

มีคำที่เรียกกล่าวอยู่แห่งหนึ่ง เมื่อครั้งเตรียมการจะราชา
ภิเศกพระเจ้าปราสาททองว่า “ให้ ไพรายบตีหาฤกษ์ ตั้งการพระ
ราชพิธีปราบดาภิเศกในพระที่นั่งมิ่งกลาภิเศกมหาปราสาท” คำที่เรียกว่า

มิ่งกลาภิเศกนี้ จะเป็นเขียนของพระที่นั่งมิ่งกลาภิเศก
มหาปราสาท) เช่นนั้นก็

ได้ แปลว่าทำทั้งสองแห่ง เพราะเมื่อถึงงานเข้าจริง ก็เสด็จไป
ขึ้นไพบยนต์มหาปราสาท กอปรกับสมเด็จพระเอกาทศราช

การสร้างพระมหาปราสาทวิหารสมเด็จพระนารายณ์เกล้า
ขึ้นว่าศักราช ๘๘๘ ให้สร้างพระมหาปราสาทวิหารสมเด็จพระนารายณ์เกล้า คำที่
กล่าวเรียกว่าวิหารสมเด็จพระนารายณ์เกล้า เห็นจะเป็นเขียนเรื่องราวน

ภายหลัง เมื่อเปลี่ยนชื่อเป็นวิหารสมเด็จแล้ว แต่ความจริงในเวลา
เมื่อสร้างขึ้นเป็นปราสาทนั้น จะยังคงเรียกว่ามังคลาภิเศกมหาปราสาท
ฤๅปราสาททอง มาจนศักราช ๓๐๐๕ เมื่อไฟไหม้ก็ยังกล่าวอยู่ว่า
“ไหม้แต่พระที่นั่งมังคลาภิเศกที่ชื่อปราสาททอง พระที่นั่งจักรวรรดิ
ไพชยนต์มหาปราสาท แลพระที่นั่งสุรเสนาบดีปราสาทจะได้ไหม้ด้วย
หามิได้” แล้วมีความปรากฏอีกว่า “ให้ช่างจัดการก่อพระมหา
ปราสาท ทำคดแลเรือนข้างในทั้งปวง ๓ เดือนเรือนข้างในเสร็จ แต่
พระมหาปราสาทที่หนึ่งจึงเสร็จ ให้นำมาชื่อพระวิหารสมเด็จ” ดังนี้

ข้อซึ่งจะให้ไปเป็นพยานปรากฏว่า พระที่นั่งเบญจรัตนมหา
ปราสาทยังคงอยู่จนแผ่นดินพระเจ้าปราสาททองนั้น มีจดหมายไว้ว่า
“จุลศักราช ๓๐๑๗ ปีมะแมสัปดาห์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประสูติ
หนักเปลี่ยนสถานลงไปอยู่พระที่นั่งเบญจรัตน”

พระที่นั่งสุริยamarinทร์ พังออกชื่อเป็นครั้งแรกในแผ่นดิน
พระเพทราชา เมื่อเชิญพระบรมศพสมเด็จพระนารายณ์ลงมาจาก
ถ้ำพระอินทร์ประคองฐานไว้พระที่นั่งสุริยamarinทร์

ในเวลานั้นมีปราสาทสามองค์ คือ วิหารสมเด็จ สุรเสนาบดี
ปราสาท เบญจรัตนมหาปราสาท สององค์แรกชื่อยังคงอยู่ ต้องเข้าใจว่า
พระที่นั่งเบญจรัตนนั้นเองเปลี่ยนนามเป็นพระที่นั่งสุริยamarinทร์
เพราะอยู่ริมน้ำ เชิญพระศพมาทางเรือกษัตริย์ทั้งนั้น พระเจ้าอยู่หัว
ปราสาททองก็สวรรคตที่นั่น แลทั้งพระบรมศพที่นั่น แต่ข้อซึ่งมา
เรียกชื่อพระที่นั่งสุริยamarinทร์ในทันที เห็นจะเร็วไป เป็นด้วยผู้แต่ง

หนึ่งลือภายหลังเรียกชินปาก จะยังคงเป็นเบญจรัตนอยู่ พระที่นั่ง
บรรยงก์รัตนาศน์พระเพทราชาสร้างใหม่ที่เคียว เมื่อจุลศักราช ๓๐๔๘
ในที่นี้พงษาวดารกล่าวไว้ว่าเป็น ๕ ปราสาทด้วยกันทั้งเก่า สาม คือ
พระที่นั่งวิหารสมเด็จ พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท พระที่นั่งสุริยामรินทร์

คำที่เรียกว่าพระที่นั่ง สุริยาศน์อมรินทร์ พึ่งมาปรากฏ
ภายหลัง พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ หรือพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท
ลงทำใหม่ ยึดทองยอดแลช่อฟ้าปราสาท แล้วจึงซ่อมพระที่นั่งบรรยงก์
รัตนาศน์ เมื่อเสร็จแล้วจึงทำพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ใหม่ ภายหลัง
จึงซ่อมพระที่นั่งวิหารสมเด็จ การที่เปลี่ยนสุริยामรินทร์เป็นสุริยาศน์
อมรินทร์ เห็นจะเป็นพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเปลี่ยน เพื่อให้คล้อง
กันทั้ง ๓ พระที่นั่ง

ตามที่กล่าวมานี้ เพื่อจะค้นหาพระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาท
ซึ่งหาอยู่องค์หนึ่งนั้น เห็นว่าจะเป็นพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์
นั่นเอง เพราะ

๑ เมื่อแรกสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสร้าง ก็ว่าเสด็จลง
ไปอยู่ริมน้ำ ปราสาทมี ๒ องค์ เมื่อสรรเพชญ์ปราสาทไม่ได้อยู่ริม
น้ำก็จะต้องเป็นเบญจรัตนอยู่ริมน้ำ

๒ พระเจ้าอยู่หัวปราสาททอง ทรงพระประชวรแปลงสถาน
ลงไปอยู่พระที่นั่งเบญจรัตน คำว่าลงไปนี้แปลว่าลงไปริมน้ำ จะ
แปลว่าลงไปทางทิศตะวันตก คือไปอยู่บรรยงก์รัตนาศน์ก็ได้
เพราะยังไม่ได้สร้าง จะเกวณารากอิฐซึ่งเคียวบนบกกลาไไว้ว่าพระที่นั่ง

ทรงขึ้นเป็นพระที่นั่งเบญจรัตนก็ไม่ได้ เพราะพระที่นั่งเบญจรัตนสร้าง
แต่แผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถ ที่ไหนจะไปทำไว้ท้ายวังแลไม่
ใกล้น้ำด้วย ทั้งเวลาทรงพระประสูติจะขึ้นลงก็ยาก ด้วยสูงมาก
แลคงจะคับแคบ

๓ ไม่ปรากฏในชั้นแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศซึ่ง
ซ่อมพระที่นั่งทั่วทุกแห่งว่าได้ซ่อมพระที่นั่งเบญจรัตน เมื่อปราสาท
ยังอยู่ที่ ๆ จนถึงแผ่นดินพระเพทราชาจะหายสูญไปข้างไหนได้ การ
ที่เปลี่ยนชื่อคงจะได้เปลี่ยนในแผ่นดินพระเพทราชา เมื่อซ่อมแซม
พระราชวังในครั้งนั้น จึงเห็นว่าพระที่นั่งสุริยamarin ธิ์เองเป็นเบญจ
รัตนมหาปราสาท

ความเห็นประกอบแผนที่พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ พระที่นั่ง
นี้ได้ความเป็นแน่ว่าตั้งอยู่บนกำแพงพระราชวังทิศตะวันออก แลที่จะ
ไม่สู้ห่างจากมณฑปพระศรีสรรเพชญ์ เป็นปราสาทตรีมุข ด้านหลัง
มีคาน้ำหนักใหญ่องค์หนึ่ง เล็กค่อไปข้างท้ายอีกสองคล้ายพระปรีดี มี
ชาลาถมพนสูงเกินไ้รอบคาน้ำหนักทั้ง ๓ นี้ มุขหน้าด้านตะวันออกดูน่าจะ
มีมุขเด็จ เพราะกว้างมากแลมีพนังกำแพงแก้วเดินไ้รอบปราสาท
เว้นไว้แต่ตรงมุขเด็จจะมีคาน้ำหนักขึ้น ฤาบางทีจะไม่มีมุขเด็จเลยก็ได้
ถ้าจะเทียบทิศเห็นว่าคล้ายนั้น คือ

คาน้ำถ้าไม่มีมุขเด็จ คงจะเหมือนพระที่นั่งสุทโธสวรรย์

กรุงเทพ ฯ มุขตะวันออก

มุขเห็นมุขไค้สั้น เช่นพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกษ์กรุงเทพ ฯ
 พนักกำแพงแก้วรอบปราสาท ทำนองพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกษ์
 เหมือนกัน

คันทวันตกไม่ต่อกับพระตำหนัก มีอากาศว่าง ทำนองพระที่
 นั่งชกกรมประเวศ กับพระที่นั่งพิไลสุวรรย์ในพระราชวังบวร ฯ บน
 ชานพระมหาปราสาทคันทวันตกซึ่งว่ามีทึบคายสองหลังนั้น คงจะ
 ถ่ายแบบลงมาทำที่หลังพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ เป็นศาลาซ้อฟ้าใบระกา
 สองห้อง เป็นที่ตำรวจเวรขึ้นไปประจำรักษาพระทวาร

กำแพงพระราชวังคงมาต่อที่มุขเห็นมุขไค้ กำแพงพระ
 ตำหนักคงจะกันสามด้าน คือกันเหนือด้านใต้แลคันทวันตก ส่วน
 คันทวันออกนั้นมาชนผนังพระตำหนัก กำแพงระหว่างพระตำหนัก
 ออกมามากน้อยเท่าใดน่าจะคั่นๆ แต่ถ้าหากว่าไม่พบเป็นสันนิฐาน
 ได้ว่าไม่มีกำแพง การที่จะกันข้างหน้าข้างในคงใช้พนักกำแพงแก้ว
 สูงพ้นตา เช่นพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ตอนข้างในแต่ก่อนนั้น พระที่นั่ง
 นี้สังเกตตามคำที่กล่าวว่ามีเกยสามเกย คือเกยข้างเกยขวาเป็น
 เกยข้างหน้า น่าจะตั้งอยู่ที่ตรงอัมรินทร์ชนชาลาหว่างปราสาทกับตำหนัก
 เพราะที่นั่นเป็นข้างหน้า อีกเกยหนึ่งว่าเป็นเกยข้างในเห็นจะเป็นเกย
 หลังพระที่นั่ง

ข้อซึ่งทำให้คิดเห็นว่าจะมีกำแพงรอบพระที่นั่ง เพราะเหตุว่า
 ถ้าทรงพระราชยานทองแล้วย่อมเสด็จขึ้นเกยข้างหน้า ถึงเสด็จออกมา
 ตามฉนวนด้วยพระราชยานทองซึ่งไม่ได้ให้เครื่องสูง มีแต่ยังสุรย์

ก็ประทับเกยข้างน้ำ แลย่อมจะเป็นเกยขวาทุกครั้ง แต่ถ้าเสด็จ
ลงเกยในแล้วทรงพระเสด็จงาทุกครั้ง นี่กว่าข้ามประตูกำแพงนั้น
จะเคย

คนเฝ้ามูลที่ใกล้เคียงพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ หลัง
พระที่นั่งจักรวรรดินี้ มีกำแพงชั้นในๆ เชื้อนเพชรหินนำเข้าข้างใน
นำกำแพงนี้มีโรงช้าง ในกำแพงเข้าไปเป็นพระคลังพิเศษ ด้าน
ใต้กำแพงหลังของพระตำหนักนั้นจะมีถนนซึ่งไม่มีหลังคา เดินไป
จนถึงเข้าประตูกำแพงแล้วเดินไปหลังพระคลังพิเศษ แล้วจะทรง
ลงไปวันตกเข้าบรรจบถนนวัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งเป็นถนนมี
หลังคาไม่มีผนังเหมือนถนนในพระราชวังบวร ฯ งามมีผนังทั้งสอง
ข้างเช่นถนนวัดพระศรีรัตนศาสดารามแต่ก่อน แบ่งเขตรสระแก้ว
อยู่ข้างควนคอกของถนนเป็นคาน้ำเหล็กต่าง ๆ ข้างน้ำส่วนฟาก
ถนนข้างควนออกจะเป็นคลังแสงสรรพยุทธ ห้างภาษามาลาแล
พนักงานต่าง ๆ ทำนองเดียวกันกับที่พระที่นั่งภาคุมาศเดียน
เดิมก็เป็นโรงแสงขึ้นโรงใหญ่ พระแสงขึ้นคันพระแสงหอกดาบภาษา
มลายู ถ้าคันในที่นี้คงจะได้รักโรงแสงห้วยคลังต่าง ๆ ซึ่งเป็น
ของสำหรับวังชั้นแรก ๆ โรงแสงที่ไว้รูปพระนเรศวรจะอยู่ในที่นี้
แต่ในชั้นเมื่อเสด็จลงไปอยู่ข้างท้ายสระ คงจะมีอะไร ๆ อยู่ข้าง
สระแก้ว เพราะฉะนั้นโรงแสงจึงได้ปรากฏว่าเป็น ๒ โรงอยู่ ถ้าจะ
สรุปให้เข้าใจชัดสำหรับเดาคัน ขอให้ถือว่าพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน

ทั้งหมดตั้งแต่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยเข้าไปเป็นพระที่นั่งวิหารสมเด็จ
 ฌนวนวัดพระแก้วอยู่อย่างไร คลังโรงแสงทิมสงฆ์อยู่ข้างฌนวนก็
 เป็นทำนองเดียวกัน เป็นแต่มีคติที่พระที่นั่งทรงเก้าอี้ไปถว้นออก
 ฌนวนตามตรันตกถว้นออกเป็นฌนวนออกพระที่นั่งจักรวรรดิ เช่นฌนวน
 ประชุมราชสำราญไปประตุคักติไชยสิทธิ ฌนวนออกถว้นนั้น เช่นฌนวน
 ตั้งแก่ประตุคักติศาสดาไปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ส่วนข้างทิศใต้
 พระที่นั่งจักรวรรดิเห็นจะนอกฌนวนออกไปติดกับวัดพระศรีสรรเพชญ์นั้น
 มีพระคลังใน คือคลังในซ้าย คลังในขวา เพราะฉะนั้นยังค้น
 กัลปพฤกษ์ในการพระศัพทหนึ่งตรงพระคลังวิเศษ คือหนึ่งตรงพระ
 คลังใน คืออยู่เหนือพระที่นั่งจักรวรรดิแลอยู่ใต้พระที่นั่งจักรวรรดิ
 จึงได้ทรงโอบพิณผ่นมะขามให้ทั้งทานจึงเห็นถนัดได้ คำที่กล่าว
 ถึงฌนวนในพระราชวังมีเช่นนี้

“ต่อเพลาที่ ๑๑ ทุ่มระงุ้งชณวัน ๕ ๓ ๓ คำ เล็ดจ์มาแต่
 พระราชวังบวร ฯ ขนทิพไพชนที่คุมพระเสลี่ยงงาลงไปรับเสด็จชณาน
 น้ำประจำท่าพระราชวังหลวง จึงเสด็จชนมาทามพระฌนวนใหญ่ ออก
 ฌนวนพระศรีสรรเพชญ์ เล็ดจ์มาตามฌนวนประทับเกยข้างโน้น ใต้
 แหน่แต่ยังพระสุรย์ แต่เครื่องอภิมันนี้จะได้ให้ด้วยหามิได้”

ฌนวนที่ออกชื่อแรกแปลว่าฌนวนค้ำหนักแพ เพราะที่ทรงเก้า
 เล็ดจ์ลงชณานน้ำโดยทางในฌนวน เหมือนพระราชวังบวร ฯ ใน
 กรุงเทพ ฯ ที่เรียกว่าฌนวนพระศรีสรรเพชญ์ คือฌนวนเหนือไปได้ซึ่ง
 ไปวัดพระศรีสรรเพชญ์ แต่ทางที่เสด็จนี้หาได้ ไปจนสุดฌนวนเข้าในวัด

พระศรีสรรเพชญ์ไม่ ถ้าเสด็จเข้าวัดคงจะไม่ทรงพระเสด็จเลย
 ข้ายมือเข้าฉนวนอีกฉนวนหนึ่งซึ่งขึ้นไปทางตะวันออก คือฉนวนพระที่นั่ง
 จักรวรรดิไปประทับเกยข้างใน คือเกยที่ย้ายอยู่ข้างหลังในแผนที่นั้น
 ตามที่ว่าเป็นได้ความชัดเจนว่าพระที่นั่งจักรวรรดิตั้งอยู่อย่างไร ทาง
 เหนือไปอย่างไร ฉนวนพระที่นั่งจักรวรรดินี้เอง ซึ่งเราสนใจจะกล่าวว่
 คล้ายฉนวนออกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม คือไปใกล้ๆ พระที่นั่ง
 วิหารสมเด็จ เช่นฉนวนวัดพระศรีรัตนศาสดารามใกล้พระที่นั่ง
 อมรินทรนั้น

ในการซึ่งตรวจตามหนังสือเห็นปรากฏว่า พระที่นั่ง
 จักรวรรดิจะมีกำแพงล้อมสามด้าน และมีฉนวนต่อไปข้างหน้าหลังนั้น
 มีเหตุขัดข้องซึ่งปรากฏในงานศพ คือพระมหาพิชัยราชรถตั้งที่
 ประตูทิศขวา เหมือนกันกับครั้งพระบรมศพพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ
 ที่วัดที่ประตูทิศขวา ประตูทิศขวานี้เข้าใจว่าสกัดตะวันออก ประตูทิศ
 ข้ายเป็นสกัดตะวันตก คือเป็นประตูในระหว่างกำแพงพระราชวังกับ
 กำแพงเมืองเช่นที่กรุงเทพฯ ๗ เรียกว่าสกัดเห็นสกัดใต้ แต่เขาไม่
 เรียกสกัดตะวันตกสกัดตะวันออกที่จะบิดยาว จึงเรียกสกัดซ้ายทิศขวา แปล
 ว่าข้ายซ้ายของพระที่นั่งสุริยามรินทร์

ในการที่เชิญพระศพลงจากพระที่นั่งนั้น เชิญพระโกศ
 ขึ้นลงบันไดลงเคลื่อนลงจากพระที่นั่งจักรวรรดิ แล้วมคให้ห
 คุมมาตามประตูฝ่ายซ้าย ประตูฝ่ายซ้ายนี้แปลว่าประตูกำแพงพระที่
 นัจักรวรรดิข้างเหนือเคย จึงต้องหามาแต่ด้วยเสด็จมาชน

พระยานุมาศสามคนซึ่งตั้งอยู่นอกประตูนั้น ถ้าหากว่าไม่มีกำแพง
คงจะเอาพระยานุมาศสามคนเข้าไปตั้งเชิงบันไดพระที่นั่งจักรวรรดิ
เมื่อขึ้นพระยานุมาศสามคนแล้วจึงมีโยงไปรอบ แลเพิ่มค้ำแห่
เป็น ๓๐ ค่ำ แต่ไม่เชิญไปทางในกำแพงไปออกประตูค้ำ จะเป็นด้วย
เหตุขัดข้องอย่างใดอย่างหนึ่ง มีคติประตูลูกกัณฑ์แห่งใดอยู่อีกฤกษ์แคบ
จึงเดินนอกกำแพง เจ้าแผ่นดินเสด็จลงเกยขาวออกนอกกำแพง
ผ่านหน้าพระที่นั่งจักรวรรดิตาม พระศพลงไปที่พระมหาพิชัยราชรถแล้ว
จึงกลับมาประทับพระที่นั่งจักรวรรดิเมื่อเดินกระบวนแห่

ทางเสด็จพระราชดำเนินออกพระเมรุนั้น ทรงพระราชมาน
ทองแห่พระกัณณิรมย์ที่เกยฝ่ายขวา ไปออกประตูนครไชยแล้วไป
ตามถนนถึงพระเมรุทุก ๆ วัน วันแห่พระอัฐิกลับ พระอัฐิแห่มาทาง
นอกวัง เสด็จกลับทางถนนเข้าประตูนครไชยแล้วออกประตูถนน
ฝ่ายขวา คำที่เรียกว่าถนนฝ่ายขวานี้จึงทำให้เข้าใจว่าถนนนั้นเยื้อง
อยู่ข้างขวาพระที่นั่งจักรวรรดิ ไม่ได้ตรงออกมาจากพระราชวังประตู
หลังพระที่นั่งจักรวรรดิ คงจะมาข้างท้ายพระที่นั่งข้างทิศตะวันตกเหมือน
ถนนออกพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ เมื่อไปตามถนนนี้แล้วเข้าประตู
แสดงราม เป็นประตูพระราชวังชั้นใน เช่นประตูราชสำราญ แต่พื้น
ที่วังกรุงเก่าตรงนั้นไม่ได้เป็นที่ข้างใน เป็นหมู่โรงแสงห้วยคลังเช่น
กล่าวมาแล้ว จึงไปออกประตูหลังพระคลังพิเศษ ประตูเกยลาที่
ถนนวัดพระศรีสรรเพชญ์ ทรงพระดำเนินไปที่วิหารซึ่งจะบรรจุพระ
อัฐิ เป็นพยานให้เห็นว่าไม่ได้ทรงพระเสด็จในวัด ถึงในวันเลียง

พระสามหาบรุ่งขึ้น เสด็จมาขึ้นขานาน้ำพระราชวังหลวงเสด็จทาง
 ฉนวนใหญ่ ออกฉนวนพระศรีสรรเพชญ์เลี้ยวมาตามฉนวน คือ
 เลี้ยวที่คลังวิเศษมาตามฉนวนนั้น คือฉนวนพระที่นั่งจักรวรรดิ ประทับ
 เกยข้างในไม่มีแท่นพระอิริยม แล้วจึงเสด็จขึ้นเกยขวาข้างน้ำ แล้วแห่
 เสด็จไปตามฉนวนออกประตูนครไชยถึงพระเมรุ เสด็จกลับก็มาหยก
 ที่พระที่นั่งจักรวรรดิเกยฝ่ายขวา แล้วจึงทรงพระเสด็จจากเกยข้างใน
 ไปทอดพระเนตรโรงแสงสรรพยทนต์ โรงแสงสรรพยทนต์นี้คงอยู่ใน
 หมู่เดียวกันกับคลังวิเศษ คือในระหว่างวัดพระศรีสรรเพชญ์กับพระ
 ที่นั่งวิหารสมเด็จ ครั้นออกฉนวนวัดพระศรีสรรเพชญ์ ทอดพระเนตร
 แล้วจึงเสด็จไปตามฉนวนวัดพระศรีสรรเพชญ์แล้ว ไปตามฉนวนใหญ่
 ถึงขานาน้ำประจำท่าเสด็จกลับพระราชวังวร ฯ ขอให้เล่าบายฉนวน
 นี้ไว้ให้คล้องใจจะคันอะไรได้อีกมาก

แต่ประตูนครไชยนั้น น่าจะไม่ใช้ประตูชัยพระที่นั่งจักรวรรดิ
 เช่นประตูศกกีไชยสิทธิ์ตามที่พระยาโบราณคนั้น เพราะเหตุว่าถ้า
 ประตูนั้นเป็นประตูนครไชย จะต้องฉนวนเลี้ยวขึ้นนอกกำแพงไป
 ส่วนที่ถนนแห่พระบรมศพ ในฉนวนแห่เสด็จไม่เข้าที่เลย แห่
 พระอัฐกกลับก็อย่างเดียวกัน ตามที่คิดเห็นในเรื่องที่กล่าวมาแล้ว
 ว่า กำแพงวัดพระศรีสรรเพชญ์ไม่ได้ออกไปถึงแนวกำแพงพระราชวัง
 จะเป็นทางซอก ๆ เช่นตั้งแต่จวนกลางล้อมวังไปจนบ่อนเผด็จกษัตริย์
 ฤถ้าจะให้ถูกต้อง ตั้งแต่ฉนวนท้ายพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ไปตามถนน
 สอนกุหลาบ นี่ก็เลยว่าเป็นฉนวนกุหลาบเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ตรงไป

ถึงขอมพิศาลัสมา ที่ทรงขอมพิศาลัสมาที่กรุงเก่าไม่มีขอมทรงนั้น
เป็นประตูนครไชย แล้วจึงกันฉนวนจากประตูนครไชยข้ามถนนไปวัด
พระเชตุพน ซึ่งต่างว่าเป็นพระเมรุ ถึงประตูออกวัดพระเชตุพนที่
กรุงเทพ ฯ คือประตูวิจิตรบรรจง ก็เป็นความคึกอย่างเดียวกัน เป็น
แต่เคลื่อนลงไปข้างวันตกมากหน่อยหนึ่ง

เพราะฉะนั้น ถ้าจะคิดว่ามีกำแพงนอกวัดพระศรีสรรเพชญ์อีกสัก
สายหนึ่งจะได้ฤกษ์ไม่ไร้น่าจะตรวจดู คือชักแนวตั้งแต่मुखได้นำพระ
ที่นั่งจักรวรรดิซึ่งทรงไประไปชนวัดพระศรีสรรเพชญ์ ฤกษ์ห่างกันเป็น
คนละแนว ถ้าเป็นคนละแนวแล้วมีกำแพงวังอีกชั้นหนึ่งเป็นแน่ แต่
ที่จะถูกรอลงมากรุงเทพ ฯ เสียหมด ซึ่งในเรือกำแพงวัดพระศรี
สรรเพชญ์ เพราะมีศาลาแลวิหารใกล้เคียงอยู่มาก จะออกกลัวบาป
เมื่อตรวจตราไต่ยังไร้อยากจะทราบ

อนึ่งทำปราชญ์ เป็นที่สงสัยว่าจะไม่ใช่ถนนนำจักรวรรดิ
เพราะเหตุว่าแห่พระอังคารมาจากพระเมรุแล้วไปเข้าในกำแพง มา
ตามหลังศาลาลูกขนอกประตูทำปราชญ์ จะเป็นประตูซึ่งเขียนไว้ว่า
เสาธงไชยในแผนทกรมขุนราชสีห์เสียบคอกกระมัง แต่ไม่มีหลัก
อะไรยิ่งกว่านี้

จะได้คัดเรื่องหมายพระบรมศพส่งขึ้นไปให้ภายหลัง

พระราชทานพระยาโบราณราชธานีย

วันที่ ๓๘ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร ศก ๓๕

